

ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทย
ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยก่อน พ.ศ. 2475 นี้ อาจวิเคราะห์โดยพิจารณาจากจุดเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมอันเป็นผลจากสังคมได้เป็น 2 ระยะคือ

1. ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยแต่โบราณ (สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น)
2. ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองตั้งแต่รัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

1. ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยแต่โบราณ

วรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไม่ค่อยจะเปลี่ยนแปลงไปมากนักในด้านรูปแบบ (form) และเนื้อหา (content) รูปแบบของวรรณคดีไทยนั้นมีทั้งคำประพันธ์ร้อยกรองและร้อยแก้วโดยมีจุดเริ่มจากร้อยแก้วมาสู่อร้อยกรอง เท่าที่ปรากฏตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นมานั้น วรรณคดีร้อยกรองมีมากกว่าวรรณคดีร้อยแก้ว และมีลักษณะที่เด่นและมีขนาดยาวกว่าวรรณคดีร้อยแก้วด้วย วรรณคดีร้อยแก้วมักจะเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา และคำราชาการต่าง ๆ ในขณะที่วรรณคดีร้อยกรองมีเนื้อหาที่กว้างออกไปสู่เรื่องของชีวิตและการสนองอารมณ์เป็นส่วนใหญ่

วรรณคดีร้อยกรองของไทยแต่โบราณนั้นมักจะมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เพราะกวีไทยมักจะยึดถือธรรมเนียมนิยมในการแต่ง (literary convention) ตามแบบอย่างกวีรุ่นก่อน ๆ เคยใช้ ในด้านรูปแบบนั้นพิจารณาได้จากโครงสร้างของเรื่องและฉันทลักษณ์ที่ใช้โดยทั่วไป โครงสร้างของเรื่องมักขึ้นต้นด้วยบทนมัสการพระรัตนตรัย บทไหว้บิดามารดาครูบาอาจารย์ หรือสรรเสริญเทพเจ้าและกษัตริย์ รวมไปถึงการพรรณนาความต่าง ๆ

เช่น ชุมบ้านเมือง ชุมชนธรรมชาติ ชุมโฉม บทคว่าครวญและบทอศักรรย์ ส่วนเรื่องฉันท-
ลักษณะก็มีใช้คำประพันธ์ชนิดเดียวกัน อันเป็นลักษณะของงานประพันธ์สมัยนั้น เช่น สมัย
สมเด็จพระนารายณ์มหาราชนิยมคำประพันธ์ประเภทฉันท ก็มีวรรณคดีคำฉันทที่เกิดขึ้นหลาย
เรื่อง รวมทั้งการเลียนรูปประโยคที่เคยใช้มาแต่โบราณด้วย ลักษณะดังกล่าวนี้หากจะ
มองในแง่ลบก็อาจกล่าวได้ว่า "การเลียนแบบเช่นนี้ทำให้เสียลักษณะเฉพาะในความเป็นกวี
ของแต่ละท่านไป" ¹ ซึ่งเป็นสิ่งน่าเสียดายไม่น้อยแต่ในขณะเดียวกัน ก็มีกวีบางจำพวก
ชอบฉันทนิยมนิยมในการแต่ง เพื่อหวังผลงานที่ใหม่และน่าสนใจกว่า ในกรณีนี้ก็ทำให้
เกิดลักษณะคำประพันธ์หรือรูปแบบฉันทลักษณะที่แหวกแนว หรือเปลี่ยนแปลงไปไต่ควย

ลักษณะคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยแต่โบราณ มีเนื้อหาแบ่งไต่ตามสาระสำคัญ
เป็น 5 ประเภท คือ ²

1. วรรณกรรมการเมือง ไต่แก่ วรรณกรรมที่เมื่อพินิจพิเคราะห์ไต่ถ้วนและ
ไต่ครวญประกอบกับความรูทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสังคมวิทยาแล้ว สังเกต
เห็นไต่ว่าเป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ คำว่าการเมือง
ในที่นี้หมายความว่าจัดการบริหารการปกครองคนในสังคมเมือง เพื่อให้เมืองนั้นและผู้ปกครอง
เมืองนั้นตั้งมั่นอยู่ไต่ ไต่แก่เรื่องลิลิตโองการแข่งหน้าเป็นต้น

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, "ความหมายและขอบเขตของวรรณกรรมไทยปัจจุบัน",
บทที่ 1, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน : รายงานการสัมมนาการสนววรรณกรรมไทยปัจจุบัน
ระดับอุดมศึกษาของคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ณ โรงแรมรถไฟเชียงใหม่
ระหว่างวันที่ 3-5 พฤษภาคม 2516, หน้า 5.

² เรียบเรียงจากบทความเรื่อง "วิวัฒนาการวรรณกรรมสมัยอยุธยา" ของ
ชลธิรา กลัทธิอยู่, สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร, วิวัฒนาการวรรณกรรมไทย (พระนคร :
ชุมนุมวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2517), หน้า 27-30.

2. วรรณกรรมเผยแพร่พุทธศาสนา แต่งขึ้นด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเผยแพร่แนวความคิด ความเชื่อถือด้านพุทธศาสนาโดยตรง มิได้มีจุดมุ่งหมายทางการเมืองแอบแฝงอยู่ (หรือหากจะมีก็น่าจะเป็นผลพลอยได้) ได้แก่ มหาชาติคำหลวง เป็นต้น

3. วรรณกรรมสนองอารมณ์ แยกได้เป็น 2 ประเภท คือ

วรรณกรรมเพื่อการแสดง หมายถึงวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อนำไปใช้กับการแสดง โดยตรง เป็นการสนองอารมณ์ทั้งผู้แต่ง ผู้แสดง และผู้ชมหรือผู้อ่าน เช่น กลอนบทละคร ต่าง ๆ

วรรณกรรมเพื่อสนองความรู้สึกส่วนตัว หมายถึงวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อถ่ายทอดหรือปลดปล่อยความรู้สึกในใจต่าง ๆ เช่น ความรัก ความคิดถึง ความหวังใฝ่ ฯลฯ โดยเหตุที่ความรู้สึกต่าง ๆ ดังกล่าวนี้อันเป็นอารมณ์ของบุคคลทั่วไป วรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อสนองความรู้สึกส่วนตัวของกวีโดยตรง จึงมีผลไปสนองความรู้สึกส่วนรวมของคนทั่วไปด้วย ได้แก่คำประพันธ์ประเภทนิราศต่าง ๆ เช่น ก่ำสรवलโคลงกินเป็นต้น

4. วรรณกรรมเผยแพร่ความรู้ หมายถึงวรรณกรรมที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการต่าง ๆ (ส่วนมากเป็นวรรณกรรมร้อยแก้ว มีร้อยกรองประกอบ) ได้แก่ ตำราภาพยสารวิลาสินี ตำราชูช้าง รวมทั้งจินดามณี - ตำราเรียน ภาษาไทยเล่มแรกด้วย

5. วรรณกรรมสั่งสอน เป็นวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเพื่อสั่งสอนผู้คน มิได้ใช้พุทธศาสนาเป็นแกน แต่อาจมีแนวความคิดทางพุทธศาสนาประกอบ เน้นหนักที่แนวความคิดในการดำรงชีวิต ในการคิด ในการปฏิบัติตน หรือแนะนำนิยมของสังคมบางประการในสมัยนั้น ได้แก่ โองมโฆลกนิตินิตินั้น

คำประพันธ์ร้อยกรองที่นำมาวิเคราะห์ในที่นี้ หากจะจัดแบ่งตามยุคสมัยแล้ว วรรณคดีไทยสมัยสุโขทัยไม่น่าจะอยู่ในขอบข่ายนี้ เนื่องจากมีลักษณะส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้ว และแม้บางเล่มจะมีลักษณะคำประพันธ์ประเภทร้อยกรองก็เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่า เป็นผลของการต่อเติมเสริมแต่งในภายหลัง

วรรณคดีร้อยกรองเล่มแรกในที่นี้จะเป็นลิลิตโองการแช่งน้ำ ซึ่งประวัติวรรณคดีไทยจักไว้ว่า เป็นวรรณคดีที่แต่งในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาหรืออาจเก่ากว่านั้น โดยดูจากภาษาที่ใช้ประกอบกับประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย ศอสมัยอยุธยา เนื้อหาของวรรณคดีร้อยกรองเล่มแรกนี้ เป็นวรรณกรรมการเมืองโดยเด่นชัด เนื่องจากพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ ให้พราหมณ์แต่งขึ้นมาเพื่อใช้ในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา อันเป็นพิธีทางการเมืองการปกครองโดยตรง คำประพันธ์ร้อยกรองเล่มอื่น ๆ ในสมัยอยุธยานี้ก็มีเนื้อหาคล้ายตามกันเป็นส่วนใหญ่ คือ มีวรรณกรรมการเมืองเป็นหลัก เช่น ลิลิตยวนพ่าย โคลงทศรถสอนพระราม โคลงพาลีสอนน้อง โคลงราชสวัสดิ์ มีวรรณกรรมศาสนาเป็นรองลงมา มุ่งเผยแพร่ศาสนาเพื่อให้ประชาชนอยู่ในศีลในธรรม มีความประพฤติดี อันเป็นประโยชน์ต่อการปกครองให้บ้านเมืองมีความสงบสุข ปราศจากโจรภัย นับว่าเป็นผลพลอยได้ทางการเมืองอย่างหนึ่ง ได้แก่มหาชาติคำหลวง ภาพยนตร์มหาชาติ นั้นโทปนันทสูตรคำหลวง พระมาลัยคำหลวง ในค่านวรรณกรรมสนองอารมณณ์มีปรากฏอยู่มาก มีทั้งที่มุ่งความบันเทิงจากการแสดงและระบายความรู้สึกส่วนตัว วรรณกรรมการแสดงนั้นเนื้อหาก็กี่ยวข้องกับธรรมเนียมนิยม (literary convention) ที่มักจะเป็นเรื่องของกษัตริย์เสียโดยมาก และจากวรรณกรรมสนองความรู้สึกส่วนตัว เราก็มักจะพบชีวิตของชนชั้นสูงปรากฏในเรื่อง ควบเหตุที่กวีเป็นกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และราชสำนัก เนื้อหาเหล่านั้นจึงเป็นเพียงสภาพสะท้อนของสังคมเฉพาะกลุ่มบุคคลผลิตวรรณกรรมเท่านั้น หากจะมีขอบเขตตามความคิดของนักวิจารณ์ทั่วๆไป กวีผู้นอกแนวทางนี้อาจจะมีศรีปราชญ์อยู่ท่านหนึ่ง¹ ที่เสนอความคิดของสามัญชนไว้

¹ ไตแก่โคลงของศรีปราชญ์ที่กล่าวทอพระสนม ว่า

หะหายกระต่ายเตน	ชมแซ
สูงส่งสุดคาแล	สุฟ้า
ระคุดี้แก	สัตว์สู กัณนา
อย่าว่าเราเจ้าขา	อยู่พันกินเดียว

แม้ในสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อหาของวรรณกรรมก็ยังมีลักษณะคล้ายคลึงสมัยอยุธยาอยู่ ในสมัยธนบุรีแม้ว่าจะมีระยะเวลาเพียง 15 ปี แต่วรรณกรรมที่ปรากฏในสมัยนั้นก็สนองเจตนารมณ์ของพระมหากษัตริย์ผู้ปรารถนาให้วรรณกรรมของชาติตื่นตัวขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง อันจะส่งผลไปสู่การเมืองการปกครองเป็นขั้นต่อไป เพราะฉะนั้นไม่ว่าบทละครเรื่องรามเกียรติ์บางตอน โคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และนิราศพระยามหาอนุภาพไปเมืองจีน หรือวรรณกรรมสนองอารมณ์เรื่องอื่น ๆ ก็ยอมเสนอให้เราเห็นจุดมุ่งหมายหลักในการฟื้นฟูวรรณกรรมของชาติ ตามคตินิยมที่ว่า ชาติใดมีวรรณกรรมรุ่งเรืองย่อมแสดงให้เห็นความเจริญและความสงบสุขของบ้านเมืองนั้น ไม่ว่าจะพิจารณาจากจุดมุ่งหมายหรือเนื้อหาก็ตาม วรรณกรรมสมัยธนบุรีก็ยังคงเป็นงานประพันธ์เพื่อกล่อมบุคคลผู้ผลิตวรรณกรรมอย่างเห็นได้ชัด

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 จนถึงรัชกาลที่ 3 บ้านเมืองไทยอยู่ในระยะตั้งตัว เพื่อความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมือง วรรณคดีที่เกิดขึ้นจึงอยู่ในแนววรรณกรรมการเมือง และวรรณกรรมศาสนาอันมีผลต่อการเมืองเป็นส่วนมาก ไม่ว่าจะร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ในด้านคำประพันธ์ร้อยกรองนั้น ไม่ว่าจะเป็นรามเกียรติ์ฉบับรัชกาลที่ 1 หรือ 2 อิเหนาคาหลัง นิราศรบพม่าที่ท่าคินแดง อุนรุท หรือรายยาวมหาเวสสันดรชาดก หรือกลอนบทละครนอกส่วนใหญ่ (ยกเว้นไกรทอง) ก็ล้วนแต่มีบทบาททางการเมืองการปกครองทั้งสิ้น ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เนื้อหาแบบ "จักร ๆ วงศ์ ๆ" ยังคงอยู่อย่างครบถ้วน สถาบันกษัตริย์ได้รับการยกย่องอย่างสูงส่ง เพราะเป็นระบอบที่เด็ดขาดต่อทางการเมือง ศาสนาเข้ามามีบทบาทในชีวิตของคนในช่วงนี้เพราะภัยสงคราม การสนองอารมณ์ความปรารถนาและการแสดงมีส่วนช่วยให้สภาวะทางการเมืองคลายความตึงเครียด แม้แต่เรื่องอ่านเล่น เช่น เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนอันมีตัวละครส่วนใหญ่เป็นชาวบ้าน จะเทิดทูนสถาบันกษัตริย์ให้เด่นเพื่อแสดงพระราชอำนาจ และในงานสนองอารมณ์ส่วนตัว เช่น นิราศต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอย่างของนายรินทรธิเบศร์ (อิน) หรือ สุนทรภู่ ก็หนีไม่พ้นที่จะแสดงให้เห็นสภาพสังคมที่มีสถาบันกษัตริย์เป็นที่รวมแห่งความเคารพยำเกรงและอำนาจโดยทั่วไป // ทั้งนี้ก็เป็นเพราะวรรณกรรมของไทยแต่โบราณไม่มีลักษณะเป็นเอกเทศมีความผูกพันอยู่กับสถาบันการปกครองอย่างแน่นแฟ้น

เนื่องมาจากกวีหรือผู้ผลิตวรรณกรรมเหล่านั้น หากมีข้อองค์พระมหากษัตริย์โดยตรงก็เป็น
เจ้านายเชื้อพระวงศ์ หรือข้าราชการสำนักผู้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ทั้งชีวิตส่วนตัวและการงาน //

นอกจากนั้น เราจะเห็นได้ว่าผลผลิตของสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อสภาพสังคม
เปลี่ยนและความเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะเกิดขึ้นได้ยากยิ่ง หากปราศจากความขัดแย้ง
ในสังคมหรือความบีบคั้นทางสังคม สังคมไทยตั้งแต่โบราณกาลมามีลักษณะเกือบคงที่ ความ
เปลี่ยนแปลงมีเพียงเล็กน้อย คือเปลี่ยนที่ตัวบุคคลและนโยบายของแต่ละบุคคล แต่ระบบนั้น
ยังคงยึดมั่นเหมือนเดิม ด้วยเหตุนี้ เนื้อหาของวรรณกรรมไทยจึงเปลี่ยนไปไม่มากนัก แทน
เดิมยังคงอยู่อีกทั้งภาวะทางสังคมไทยแต่โบราณปราศจากการบีบบังคับอย่างรุนแรงอันจะ
ทำให้กระทบกระเทือนต่อจิตใจคน ฉะนั้นเมื่อกษัตริย์เจ้านายเชื้อพระวงศ์ข้าราชการใน
ราชสำนักเป็นผู้ผลิตวรรณกรรม เนื้อหาเหล่านั้น ก็ควรที่จะสนองชนเหล่านั้น ทั้งข้อคิดทาง
การเมือง คำสั่งสอนทางศาสนา การเล่นและการบันเทิง ส่วนสามัญชนก็อยู่ส่วนสามัญ-
ชน อาจมีวรรณกรรมของเขาอีกชุดหนึ่ง ซึ่งประวัติวรรณคดีไทยมิได้รวมบันทึกไว้ สิ่งนั้น
ผู้วิจัยคิดว่าน่าจะเป็นเพลงพื้นบ้านของไทย อันเป็นการ เล่นคัง เกมของสามัญชนคนไทยมา
แต่ครั้งอดีตกาลก็เป็นได้

ในด้านรูปแบบ (form) ของคำประพันธ์ร้อยกรองแต่โบราณ เริ่มต้นศึกษาจาก
วรรณคดีสมัยอยุธยาเป็นต้นมา ซึ่งมีลิลิตโองการแช่งน้ำเป็นวรรณกรรมร้อยกรองเรื่องแรก

กวีสมัยอยุธยาเป็นต้นมา มุ่งเอาเนื้อความเป็นสำคัญมากกว่ารูปแบบ — แต่ก็
เห็นได้ว่าในสมัยอยุธยานั้นเป็นระยะที่มีรูปแบบคำประพันธ์เกิดขึ้นมากมายหลายชนิด ¹

¹ ชลธิรา กัตติอยู่, สุวรรณา เกรียงไกรเพชร, "วิวัฒนาการวรรณกรรม
สมัยอยุธยา," วิวัฒนาการของวรรณกรรมไทย (พระนคร : ชุมชนวรรณศิลป์ มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์, 2517), หน้า 44.

หลังจากสมัยอยุธยาแล้ว รูปแบบของคำประพันธ์ยังคงยึดมั่นตามเดิม หากมีการเปลี่ยนแปลงไป ก็เป็นเพียงย้อนกลับไบนิยมคำประพันธ์ชนิดใดชนิดหนึ่งที่เคยมีมาในสมัยอยุธยา มิได้มีการคิดรูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นใช้เพิ่มเติม

รูปแบบคำประพันธ์ของร้อยกรองสมัยอยุธยานั้น มีลักษณะเริ่มแรกปรากฏเป็นร้อยและโคลง รวมเรียกเป็นคำประพันธ์ประเภทลิลิต ร่ายโบราณในลิลิตโองการขนานนามผู้วิเคราะห์ไว้ว่า "น่าจะสืบมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยที่มีการเขียนร้อยแก้วที่มีสัมผัสคล้องจอง" ¹ ส่วนโคลงนั้นเริ่มมาจากโคลงฉันท์ซึ่งมีลักษณะสัมผัสเหมือนโคลงฉันท์บาทกฤษณร ซึ่งแต่เดิมเชื่อถือกันว่าเป็นคำประพันธ์พื้นเมืองของอาณาจักรลานนาไทย แต่บางท่านก็สันนิษฐานว่าเป็นโคลงที่นิยมแต่งกันในอาณาจักรลาวล้านช้างยุคโบราณ ปรากฏในวรรณคดีเรื่อง "ท้าวฮุ่ง" มาก่อน ² อย่างไรก็ตาม เราต้องยอมรับว่า "แม้ว่าร้อยอยุธยาจะไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มคิดแบบประพันธ์เหล่านี้ขึ้นเอง แต่.....คำประพันธ์เช่นนี้เริ่มมีบทบาทในวงวรรณกรรมไทยสมัยอยุธยาเป็นสมัยแรก และโคมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ" ³

โคลงและร่ายนี้เป็นที่นิยมต่อมาจนถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ อันเป็นยุคที่วรรณกรรมไทยเฟื่องฟูมากยุคหนึ่ง มีวรรณกรรมสำคัญได้แก่ ลิลิตยวนพ่าย มหาชาติ คำหลวง เมื่อมาถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอันเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีไทย คำประพันธ์ประเภทฉันท์ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็รุ่งเรืองมาจนได้รับความนิยมสูงสุด ปรากฏวรรณกรรมหลายเรื่อง เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ เสือโคคำฉันท์ อนิรุทธคำฉันท์ และนิราศมีคา ฉันท์เป็นคำประพันธ์ที่ไทยรับมาจากคำประพันธ์สันสกฤต ทำให้เรา

006477

¹ ชลธิรา กลัดอยู่, สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

² จิตร ภูมิศักดิ์, "โคลงห้า ...มรดกทางวรรณคดีไทย," ที่ปรกร ศิลปินนักรบของประชาชน (พระนคร : ชมรมหนังสือแสงตะวัน, 2517), หน้า 163.

³ ชลธิรา กลัดอยู่, สุวรรณภา เกรียงไกรเพชร, เรื่องเดิม, หน้า 44.

ทราบวาระระบอบนั้นอิทธิพลของอินเดียนั้นในค่านิยมธรรมและภาษาคลุ่มคลุมอาณาจักรอยุธยา
ไว้อย่างแน่นแฟ้น ปรากฏออกมาทั้งในลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของกาประพันธ์

คำประพันธ์ประเภทกาพย์นั้น ในสมัยอยุธยาได้ปรากฏอยู่โดยเอกเทศ มักนำไป
ประกอบคำประพันธ์ชนิดอื่น เช่น โคลงและฉันท์ เฝิงจะมีบทบาทต่อวงการประพันธ์ของไทย
ตอนปลายสมัยอยุธยา ยุคที่กาพย์เฟื่องฟูมากที่สุด คือ สมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ผลงาน
พระราชนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ เป็นที่ยกย่องว่าเหนือกว่ากวีทั้งปวงในแง่ของการ
ใช้กาพย์พรรณนาความ ไม่ว่าจะประกอบเป็นกาพย์ห่อโคลงหรือกาพย์เห่เรือก็ตาม

ส่วนกลอนนั้น เป็นคำประพันธ์ที่อยู่ท้ายสุดของวิวัฒนาการค่านรูปแบบคำประพันธ์
สมัยอยุธยา เพราะเริ่มมีบทบาทปลายสมัยอยุธยา คือในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และ
ค่อยเฟื่องฟูขึ้นจนมีจุดสุดยอดในสมัยรัตนโกสินทร์ และเลื่อมความนิยมไปซ้ำที่สุด มีการ
พัฒนารูปแบบเป็นลักษณะต่างออกไปได้มากมายหลายชนิด ปรากฏเป็นกลอนขับร้องและ
กลอนเพลงชนิดต่าง ๆ รวมไปถึงกลอนกลมต่าง ๆ อีกด้วย

ในสมัยอยุธยานั้น จัดได้ว่ารูปแบบคำประพันธ์มีการวิวัฒนาการไปเป็นลำดับชั้น
แสดงให้เห็นความก้าวหน้าทางความคิดของกวีแต่ละสมัยในการที่จะเสนอเนื้อหาที่เขาคอง
การ ไปสู่ผู้อ่านได้อย่างตรงเป้าหมายที่สุด ทั้งนี้เพราะรูปแบบของคำประพันธ์หนึ่ง ๆ
สามารถถ่ายทอดอารมณ์และความรู้สึกนึกคิดในบทประพันธ์ได้เฉพาะอย่างเท่านั้น ผู้ที่คิด
ค้นคำประพันธ์หรือนำคำประพันธ์นั้นมาใช้ให้เหมาะสมกับเนื้อหาของเรื่องแล้ว ก็ย่อมจะได้
รับค่ายกย่อง เช่น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ ผู้เสนอผลงานกาพย์เห่เรือและนำกาพย์ห่อโคลง
มาใช้พรรณนาความรู้สึกได้อย่างเหมาะสมยิ่ง

แต่ขอเสียในเรื่องรูปแบบคำประพันธ์อยู่ที่การเลียนแบบตามความนิยมเมื่อคำประ-
พันธ์ชนิดหนึ่งเป็นที่นิยมในขณะนั้น กวีผู้อื่นก็มักจะใช้คำประพันธ์ชนิดเดียวกันนั้นผลิตผลงานของ
ตนบ้าง ผลที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นความซ้ำซากทางค่านรูปแบบของคำประพันธ์ไป

ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ความซ้ำซากเช่นนี้ปรากฏให้เห็นชัดเจน
กวีสมัยนั้น ๆ มักใช้รูปแบบคำประพันธ์สมัยอยุธยาตามลักษณะที่คิดว่าน่าจะน่ากลับมาใช้ เช่น

เริ่มสนใจคำประพันธ์ประเภทโคลงและฉันท์ในช่วงต่อระหว่างรัชกาลที่ 2 และรัชกาลที่ 3 มีเหตุผลว่า คำประพันธ์เหล่านั้นเหมาะสมสำหรับเรื่องของชนชั้นสูงอันควรแก่การยกย่อง ทั้งเนื้อหาในเรื่องและตัวผู้ประพันธ์เรื่องนั้น คงชามกับกลอน ซึ่งมีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากปลายสมัยอยุธยา แต่ได้รับความนิยมมากที่สุด สุนทรภู่เป็นกวีผู้หนึ่งที่ช่วยให้กลอนก้าวหน้าขึ้นอย่างมาก ด้วยการเพิ่มลักษณะสัมผัสในเป็นคู่ ๆ ของกลอนกลบทบางชนิดภายในวรรค ทำให้ลีลาของกลอนไพเราะและจำได้ง่าย รูปแบบกลอนของสุนทรภู่นี้แม้คำประพันธ์ร้อยกรองจะเสื่อมความนิยมไป แต่ก็ยังมีบทบาทต่อการประพันธ์ร้อยกรองสมัยหลังอยู่มาก

แม้ว่ากลอนจะเป็นคำประพันธ์ที่ปรากฏหลังสุดในจำนวนคำประพันธ์ 5 ชนิด คือ ปรากฏปลายสมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่นักปราชญ์ไทยหลายท่านสันนิษฐานว่า กลอนน่าจะจะเป็นคำประพันธ์ที่มีอยู่มาแล้ว เพียงแต่ไม่มีบทบาทเป็นรูปแบบคำประพันธ์ในวรรณคดีไทย อาจเป็นเพราะคตินิยมที่ว่ากลอนเป็นเรื่องของคนสามัญก็ได้ คนไทยมีนิสัยเจ้าบทเจ้ากลอน ชอบพูดคล้องจองมีสัมผัสมาแต่โบราณสังเกตได้ชัดตั้งแต่วรรณคดีสุโขทัยมาแล้ว น่าจะเป็นไปได้ว่าร้อยและกลอนเกิดขึ้นก่อนโคลง ฉันท์และกาพย์¹ รายนั้นมีปรากฏในวรรณคดีไทยมาเป็นระยะ มีวิวัฒนาการคลี่คลายจากรายโบราณมาสู่รายยาวและเสื่อมความนิยมไปก่อนสิ้นสมัยอยุธยา ส่วนกลอนนั้นเล่ามีวิวัฒนาการมาเช่นไร เป็นเรื่องที่ชวนให้ขบคิดมิใช่น้อย

ขณะที่รูปแบบคำประพันธ์ประเภทร้อย กลอน ฉันท์ กาพย์ปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทย ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเรื่อยมานั้น คำประพันธ์ประเภทกลอนก็ได้เกิดขึ้นมาแล้ว และปรากฏเป็นรูปแบบของวรรณคดีที่ไม่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรที่เราเรียกกันว่า วรรณคดีมุขปาฐะ และงานเหล่านั้นไม่มีรวบรวมไว้ในประวัติวรรณคดี เพราะเราไม่นับว่าเป็น

¹ สุพรรณ ทองคล้าย, "ประวัติและความเป็นมาของร้อยกรองเฉพาะกลอน", อักษรศาสตร์วิจารณ์, ปีที่ 2 ฉบับที่ 3 (สิงหาคม, 2517), หน้า 54.

วรรณคดี แต่เป็นเรื่องราวของชาวบ้าน (folk) อันจัดเป็นสาขาหนึ่งของคติชาวบ้าน (Folklore) เรื่องราวเหล่านั้นอาจเป็นนิทานเล่าสู่กันฟังในหมู่บ้าน หรืออาจจะเป็นการเล่นหรือการขับร้องประกอบการทำงาน หรือเพื่อความบันเทิงภายหลังการทำงานที่เราเรียกกันว่า เพลงพื้นบ้าน (folk songs) ก็ได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงนำรูปแบบของเพลงพื้นบ้านโดยสังเขปมากล่าวไว้ในหัวข้อลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยแต่โบราณนี้

เพลงพื้นบ้านของไทยจะมีมาแต่ครั้งใดไม่ปรากฏชัด แต่เข้าใจว่าน่าจะมีบทบาทต่อชีวิตของสามัญชนคนไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว หลักฐานเกี่ยวกับการเล่นหรือการร้องเพลงพื้นบ้านนี้มีผู้สันนิษฐานไว้ว่า อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีมาก่อนสมัยสุนทรภู่ เพราะปรากฏในหนังสือเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนกำเนิดพลายงาม ผลงานของสุนทรภู่ภาคฟังถึงเพลงพื้นบ้านชนิดที่เรียกว่าเพลงปรบไกว

"นายแจงก็มาเล่นเต้นปรบไกว ยกไหลทำนองร้องฉ่าฉ่า"¹

ก่อนหน้าเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ไม่มีเรื่องใดกล่าวถึงเพลงพื้นบ้านไว้ น่าจะเป็นเพราะวรรณกรรมเหล่านั้นมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับอยู่ในเรื่อง "จักร ๆ วงศ์ ๆ" ก็เป็นที่ได้ว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องแรกที่กล่าวถึงชีวิตความเป็นอยู่ของสามัญชนโดยตรง เรื่องของเพลงพื้นบ้านจึงปรากฏให้เราเห็นเด่นชัด นอกจากนั้นเพลงพื้นบ้านมักปรากฏตามท้องถิ่นที่ห่างไกลจากเมืองหลวงเป็นแบบอย่างเฉพาะถิ่นไป เมื่อเนื้อหากล่าวถึงเรื่องนอกราชสำนัก นอกเมืองหลวง จึงนำเพลงพื้นบ้านมาประกอบไว้เพื่อให้ความเป็นชาวบ้านปรากฏชัดยิ่งขึ้น

รูปแบบของเพลงพื้นบ้านแตกต่างกันไปตามชนิดของเพลง เช่น เพลงเรือ เพลงปรบไกว เพลงพวงมาลัย เพลงระบำชาวไร่ ฯลฯ เป็นเพลงที่วากันด้วยปากเปล่า ไม่มี

¹ วัชนัมไทย เรื่องการเล่นพื้นเมือง, "เพลงปรบไกว" (พระนคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2486), หน้า 26

การจดบันทึก สืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งทำนองจึงง่าย สั้น และซ้ำ ๆ กัน มีลักษณะรูปแบบพอสรุปได้ดังนี้¹

1. รูปแบบประเภท "กลอนหัวเดียว" คือกลอนที่ลงท้ายทุกคำกลอนด้วยคำสระเดียวกัน มีจำนวนคำประมาณวรรคละ 7 คำ ความยาวของบทไม่มีกำหนดแน่นอน ได้แก่ เพลงเรือ เพลงฉ่อย เพลงปรบไก่ และเพลงพวงมาลัย ตัวอย่างเช่น

พี่ได้มาพบประสบพัทธ์	ในอารมณ์รักนึกใคร
โอว่าตัวน้องแม่ทองคำ	นำชมคนขำนี้กระไร
เชิญสนทนาร่วมพาที	จะขอฝากไมตรีนางใน
...	...

(เพลงฉ่อย)

(จาก การละเล่นของไทย, หน้า 60)

2. รูปแบบประเภทกลอนเพลงธรรมดา มีวรรคละ 5 คำ บทหนึ่งมี 3 คำกลอน ส่งสัมผัสตามลักษณะกลอนทั่วไป ได้แก่ เพลงโคราช เพลงฉุยฉาย เพลงเกี่ยวข้าว - สรงฟาง ตัวอย่างเช่น

ฉุยฉายเอย	เจ้าไปไหนหนอยก็ลอยชาย
เยื้องย่างช่างกราย	ลอยชายไปในสวน
ยืนลับเก็บคอกกุดหลาบ	คอกแก้วอังกาบคอกลำควนเอย
	(เพลงฉุยฉาย)

(จาก วัฒนธรรมไทย เรื่องการเล่นพื้นเมือง,
หน้า 51)

¹ วิเคราะห์จากรูปแบบเพลงพื้นบ้านในหนังสือ การละเล่นของไทย ของ นายมนตรี ตราโมท (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2497) และ วัฒนธรรมไทย เรื่องการเล่นพื้นเมือง

ในสมัยรัชกาลที่ 3 นี้ ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้เป็น ศูนย์รวมทางการศึกษาแห่งหนึ่ง การปฏิสังขรณ์นี้ก็มีผลมาสู่วงการประพันธ์ของไทยด้วย นอกจากจะมีตำราฉันทวรรณคดี มาตราพฤติ และวรรณคดีบางเรื่องแล้ว สิ่งที่น่าสนใจ อย่างหนึ่งได้แก่การจารึกกลอนกลบท 64 ชนิด ที่เคยมีมาในประวัติการประพันธ์ของไทย คือ ตั้งแต่สมัยปลายกรุงศรีอยุธยา (กลบทสิริวิบูลยิติ ของ หลวงศรีปริษา (เซ่ง) สมัย พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) ไล่ตามเสาพระระเปียงพระอุโบสถชั้นใน¹ กลอนกลบทเหล่านี้ มีลักษณะ เป็นกลอนสั้น ๆ ประมาณ 12-16 คำกลอน ขึ้นต้นด้วยวรรคอย่างกลอนเพลง ยาวทั่วไป เนื้อหามักเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความรัก เช่นเดียวกับลักษณะของกลอนเพลงยาว แต่จุดมุ่งหมายหลักนั้นต้องการที่จะรวบรวมความรู้ทางการประพันธ์กลอนกลบทไว้ให้เป็น หมวกห่ม เพื่อประโยชน์แก่คนทั่วไปที่ต้องการศึกษาลักษณะของกลอนกลบทเหล่านี้ ผู้วิจัย สันนิษฐานว่าอาจจะ เป็นที่มาของคำประพันธ์ร้อยกรองบทสั้น ๆ ของไทย ต่อมาในภายหลัง ก็เป็นได้ ซึ่งลักษณะนี้ยังไปพ้องกับลักษณะคำประพันธ์อีกชนิดหนึ่งของไทย คือ รูปแบบของ เพลงพื้นบ้านของไทย ผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในการวิเคราะห์ที่มาของรูปแบบคำประพันธ์ ร้อยกรองบทสั้น ๆ ภายหลังรัชกาลที่ 5

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 อันมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวรรณกรรมไทย

สังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการรับอารยธรรมตะวันตก และการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์แวดล้อมสังคม ไทยของเรา ความเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อวงการประพันธ์ของไทยประการสำคัญได้แก่ การ

¹ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพน, เล่ม 2 จำพวกบทกลอน, พิมพ์ในงานพระศพ พระวิมาดาเชอ กรมพระสุทธสาสน์นาฏ บิณฑหาราชปติวงศ์ เมื่อปีมะเส็ง พ.ศ. 2472 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472), หน้า 241-304.

ปฏิรูประบบการผลิตหนังสือ จากการจารึกลงบนใบลานสมุดไทย หรือสมุดข่อย มาเป็นการพิมพ์หนังสือไทยลงบนกระดาษ ทำให้ได้ปริมาณของหนังสือมากขึ้นแพร่หลายไปสู่ผู้อ่านได้กว้างขวางขึ้น และข้อสำคัญเป็นการประหยัดเวลาในการคัดลอกได้เป็นอย่างมาก

ระบบการพิมพ์หนังสือไทยได้เข้ามามีบทบาท ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2371 ปลาย สมัยรัชกาลที่ 3 โดยมีร้อยเอกเจมส์ โลว์ คิคตัวพิมพ์ได้สำเร็จ และได้มีการตั้งโรงพิมพ์ขึ้นในกรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2378 หมอบรัดเลย์ได้ดำเนินการพิมพ์ประกาศต่าง ๆ ให้แก่ราชการสมัยรัชกาลที่ 3 เรื่อยมา จนกระทั่งมีโรงพิมพ์หลวงในสมัยรัชกาลที่ 4 และได้พิมพ์ราชกิจจานุเบกษา อันเป็นหนังสือประกาศพระราชกฤษฎีกาต่าง ๆ ออกมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401 ผลที่มีต่องานประพันธ์ของไทย ได้แก่ การซื้อลิขสิทธิ์การพิมพ์เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2401 และการพิมพ์งานของกวีมีชื่อ เช่น สุนทรภู่ต้นรัชกาลที่ 5 เป็นต้น เป็นเหตุให้คนไทยได้อ่านวรรณคดีเก่า ๆ มากขึ้นและเป็นสิ่งเร้าให้ผู้อ่านประพันธ์ใหม่ ๆ ผลิตผลงานของตนมากขึ้น

นอกจากการตั้งโรงพิมพ์แล้ว อารยธรรมตะวันตกทำให้ชาวไทยได้รู้จักคบค้าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชาวตะวันตก อันมีผลต่อเนื้อหาของวรรณกรรมสมัยนั้นในแง่ที่ว่า "เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ค่อยห่างจากความนิยม เรื่องที่ยังคงทรงตัวอยู่และดูเหมือนจะขยายตัวเสียอีกคัว คือ เรื่องพงศาวดารจีน ความสนิหสนมของไทยในสมัยนั้นดูเหมือนจะเอียงเอนไปทางอังกฤษและอเมริกาเป็นส่วนมาก ดังนั้นจึงไม่ต้องสงสัยว่าความคิดทางอักษรศาสตร์และวรรณคดีอังกฤษจะไม่ฝังตัวอยู่ในความคิดอ่านของคนไทยแต่บัดนั้น การศึกษาวรรณคดีของแขกและพราหมณ์เกือบจะยุติหันมาหาเรื่องราวของกรีก ลาติน และอังกฤษ แม้ผู้ที่ยังนิยมศึกษาวรรณคดีพราหมณ์เช่น เรื่องรามเกียรติ์ พระนลก็มีหนังสือฉบับภาษาอังกฤษเป็นคู่มือในการค้นคว้า"¹

¹ นายตำรา ณ เมืองใต้ (นามแฝง) "วรรณคดีไทยปัจจุบัน", เอกชน, ปีที่ 1 เล่มที่ 28 (19 กรกฎาคม 2484), หน้า 11.

ประการสำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ การศึกษา ทั้งการศึกษาภายในและภายนอกประเทศ ภายในประเทศนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มให้การศึกษาแก่เยาวชนของชาติ โดยตั้งโรงเรียนเพื่อการศึกษาโดยตรง (Formal Education) ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2414¹ จากการศึกษาที่ประชาชนมีการศึกษาคีขึ้นมีผลต่อวรรณกรรมคือ ทำให้มีผู้อ่านและผู้เขียนหนังสือมากขึ้นเกิดความตื่นตัวทางด้านการศึกษาประพันธ์มากขึ้น

การศึกษาภายนอกประเทศนั้น เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกัน พระราชโอรสของพระองค์ และข้าราชการบริพารต่าง ๆ มีโอกาสได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศ และบุคคลเหล่านั้นนอกจากจะนำวิชาศิลปะโดยตรงกลับมาบริหารประเทศแล้ว ยังได้นำก้าวใหม่มาให้แก่วงการวรรณกรรมด้วย นั่นคือ บุคคลเหล่านี้ได้ริเริ่มการออกหนังสือพิมพ์ขึ้น เพื่อเป็นเวทีให้แก่บรรดานักประพันธ์ใหม่ ๆ อีกทั้งยังใช้เป็นเวทีเผยแพร่วรรณกรรมต่างประเทศที่ตนไปศึกษามา ฉะนั้นในสมัยปลายรัชกาลที่ 5 นี้ เรื่องสั้นและเรื่องแปลต่างประเภทยังได้มีปรากฏตามหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เช่น ทรุโนวาท เป็นต้น และเป็นบ่อเกิดของนวนิยายไทยในสมัยต่อมาด้วย

ส่วนผลโดยตรงที่อารยธรรมตะวันตก การตั้งโรงพิมพ์ และการศึกษา มีต่อคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยนั้น ได้แก่ การเลื่อมความนิยมคำประพันธ์ร้อยกรองมาเป็นลำดับตั้งแต่สมัยปลายรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา เมื่ออารยธรรมตะวันตกนำความเจริญเรื่องการพิมพ์หนังสืออิทธิพลจากวรรณคดีต่างประเทศเข้ามา มีผลทำให้วรรณกรรมเรื่องแปลประเภทเรื่องสั้น และนวนิยายมีบทบาทแทนที่คำประพันธ์ร้อยกรองแต่โบราณแม้ว่าในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 จะมีวรรณกรรมร้อยกรองเกิดขึ้นหลายเรื่อง แต่งานเหล่านั้นก็เข้าในลักษณะอนุรักษนิยม คือ พยายามดึงเอาคำประพันธ์ร้อยกรองที่เคยนิยมกลับมาใช้อีก และผลที่เกิดขึ้นก็คือ ความเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยเท่านั้น ตัวอย่างนี้เห็นได้ชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ นั้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

แม้จะทรงเชี่ยวชาญในการกลอน และใ้ทรงพระราชนิพนธ์กลอนแต่ยังทรงพระเยาว์ ก็ดูเหมือนว่า จะได้ถือกาพย์กลอนเป็นเรื่องอันไม่สำคัญนัก และไม่ทรงคิดที่จะนิพนธ์กลอนให้มีความวิเศษพอจะเทียบเคียงหรือยิ่งกว่าที่โบราณกวีได้สร้างไว้ ทรงถือกาพย์กลอนเป็นเพียงเรื่องเบ็ดเตล็ด เป็นเรื่องชั้นรองซึ่งมักจะทรงพระราชนิพนธ์ในยามว่าง และมักจะไม่วุ่นวายเคร่งครัดในการที่จะให้ความวิจิตรบรรจงแก่บทกาพย์กลอนที่ทรงพระราชนิพนธ์นัก ¹

พระองค์ทรงแสดงความรู้สึกในเรื่องกาพย์กลอนไว้ในคำกลอนเรื่อง "ตามเสด็จประพาสไทรโยค" ว่า

จะนิราศดากัซวางในทางทุกซ์ ไม่สนุกเสียสักอย่างช่างเปรี้ยวจี้
 ประสงค์แตกลอนเพราะเสนาะคี มิได้มีจิตรจงตรงเนื้อความ ²

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 5 นี้เองเป็นจุดเริ่มต้นการเสื่อมความนิยมคำประพันธ์ร้อยกรอง และเปิดศักราชทางวรรณกรรมให้แก่เรื่องสั้นและนวนิยายอันเป็นผลงานที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศโดยตรง คำประพันธ์ร้อยกรองตกอันดับไปเป็นเพียง "งานระบายอารมณ์ หรืองานเพื่อแสวงหาอรรถรสทางการประพันธ์" มิใช่งานเพื่อเสนอเนื้อหาแบบเรื่องเล่าหรือนิทานตามที่เคยมีมา เพราะนวนิยายและเรื่องสั้นแทนที่คำประพันธ์ร้อยกรองในแง่นี้ได้เป็นอย่างดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ นายคำรา ณ เมืองไค้ (นามแฝง), "วรรณคดีไทยปัจจุบัน : พระราชนิพนธ์กาพย์กลอนในรัชกาลที่ 5", เอกชน, ปีที่ 1 เล่มที่ 42 (25 ตุลาคม 2484), หน้า 9.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

2. ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

ตั้งแต่ระบบการพิมพ์วางรากฐานในไทยอย่างแน่นแฟ้นภายหลังกุศักราช 2400 แล้วรูปแบบและเนื้อหาของวรรณกรรมไทยก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหลายประการ มีการขยายตัวคำกริยาแบบจากคำประพันธ์ร้อยกรองไปสู่ร้อยแก้ว ในรูปเรื่องสั้น นวนิยายและบทความสารคดีต่าง ๆ การที่มีหนังสือพิมพ์เป็นสื่อมวลชนนี้เองทำให้วรรณกรรมแพร่ไปสู่ผู้อ่านได้กว้างขวางขึ้นและรวดเร็วยิ่งขึ้น วรรณกรรมแตกแขนงหลายแขนงมากขึ้น รวมไปถึงมีการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและวรรณกรรมเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในระบายนีด้วย

คำประพันธ์ร้อยแก้วนั้น เสนอเนื้อหาได้รวดเร็วตรงตามภาษาพูด ช่วยในการสื่อความคิดได้ดียิ่งขึ้น นิทานนิยายทั้งหลายจึงเกิดขึ้นมากมาย ทั้งของไทยเองและของต่างประเทศที่แปลมาเป็นไทย ปรากฏออกมาในรูปเรื่องสั้นนวนิยาย และเรื่องแปลต่าง ๆ แทนที่คำประพันธ์ร้อยกรองซึ่งเคยใช้แม้ในการเขียนตำรายา ตำราคิดเลข ตำราไม้ค้ำ¹

คำประพันธ์ร้อยกรองในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ มีปรากฏในลักษณะนิทานคำกลอนแบบเดิมในงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทละครเรื่องวงศ์เทวราช บทละครเรื่องเงาะป่า และพระราชนิพนธ์สี่กั๊กน้อย เนื้อหาในเรื่องเหล่านี้มีลักษณะเป็นเรื่องอ่านเล่นเพื่อความบันเทิงเป็นส่วนใหญ่ และน่าสังเกตว่ามีแนวโน้มในการเสนอเรื่องสามัญชนในเนื้อหาของงานพระราชนิพนธ์เหล่านั้นถึง 2 เรื่อง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะอิทธิพลของเนื้อหาของเรื่องสั้นและนวนิยายต่างประเทศก็เป็นได้

¹ แม้นมาศ ขวสิท, "ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมไทย ตั้งแต่เริ่มสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึง พ.ศ. 2475", บทที่ 2, วรรณกรรมไทยปัจจุบัน, หน้า 14.

นอกจากนั้น ยังมีหนังสือกลอนที่ชาวบ้านทั่วไปนิยมอ่าน ได้แก่หนังสือกลอนของ
 โรงพิมพ์ราษฎร์เจริญ ซึ่งนิยมพิมพ์เรื่องเก่า ๆ ที่มีผู้แต่งใหม่ด้วยสำนวนกลอนที่ไม่คึกคัก ลาก
 เข้าสัมผัสเป็นสำคัญเรียกกันว่า หนังสือวัดเกาะ "เล่มละสลึงพิมพ์ภูพานผู้ซื้อ หนังสือนั่งวัด
 เกาะเพราะหนักหนา"¹ เรื่องเหล่านี้มีโครงเรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ก็จริง แต่แต่งด้วย
 สำนวนชาวบ้านที่มีฝีมือ "ไม่ถึงขั้น" ทำให้กลายเป็นจุดบกพร่องของหนังสือเหล่านั้นไป และ
 เป็นที่มาของคำว่า "เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ" ในความหมายว่ามีเนื้อเรื่องซ้ำกันอยู่ในวงศ์กษัตริย์
 เท่านั้น หนังสือกลอนเหล่านั้นจึงเป็นสิ่งที่ทำให้เราเห็นจุดเสื่อมของคำประพันธ์ร้อยกรอง
 โดเคนซัด

งานวิจารณ์สังคมและวรรณกรรมด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองก็เกิดขึ้นในสมัยรัชกาล
 ที่ 5 นี้ เห็นวรรณนักปราชญ์คนสำคัญสมัยนั้นได้ออกหนังสือพิมพ์ 2 ฉบับ คือ ตฤวิภาค-
 พจนกิจ (พ.ศ. 2446) และศิริพจนภาค (พ.ศ. 2452) รวบรวมงานเขียนของเขาเสนอ
 สู่ประชาชน เห็นวรรณวิจารณ์ทั้งวรรณคดี เช่น พระอภัยมณีของสุนทรภู่ วิจารณ์เหตุการณ์
 ภายในสังคมขณะนั้น ด้วยคำประพันธ์ประเภทกลอนไว้อย่างนาคิด อาจจะมีใครว่า เห็นวรรณ
เป็นนักวิจารณ์คนแรกของไทยก็ได้ และเป็นผู้ที่ทำให้ โฉมหน้าของคำประพันธ์ร้อยกรองเปลี่ยนแปลงไป
โดยนำมาใช้เป็น "พาหะของความคิดนึก"² เป็นคนแรก)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 คำประพันธ์ร้อยกรองได้รับการฟื้นฟูขึ้นอีกระยะหนึ่ง โดยมี
 องค์พระประมุขเป็นผู้นำและองค์อุปถัมภ์ โดยเฉพาะคำประพันธ์ประเภทฉันทและกาพย์
 เป็นที่นิยมกันอย่างมาก และมีกฎเกณฑ์เคร่งครัดกว่าในสมัยโบราณด้วย ในรัชกาลนี้จึงมี

¹ นิตยา กาญจนะวรรณ, "ภูมิหลังและวิวัฒนาการของวรรณกรรมไทย", บทที่ 3
ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2515),
 หน้า 272.

² ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "หัวใจของวรรณคดีไทย", วรรณไวทยากร
ฉบับวรรณคดี (พระนคร : สมาคมสังคมนิสิตแห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 63
 หมายถึงการใช้ร้อยกรองเป็นสื่อเสนอความคิดหนึ่ง ๆ.

วรรณกรรมร้อยกรองปรากฏขึ้นมากมาย ทั้งที่เป็นบทร้อยกรองขนาดสั้นและขนาดยาว และคำว่า "วรรณคดี" ก็เกิดขึ้นในสมัยนี้พร้อมกับการจัดตั้ง "วรรณคดีสโมสร" เพื่อชำระและจัดประเภทวรรณกรรมไทย ทำให้องค์พระประมุขของชาติได้รับคำยกย่องว่าเป็น "พระมหาธีรราชเจ้า" ผู้เป็นเลิศเหนือปราชญ์ทั้งปวง ทั้งในแง่เป็นผู้ประพันธ์และผู้นำความก้าวหน้ามาสู่วงการประพันธ์ของไทยโดยเฉพาะคำประพันธ์ร้อยกรอง นับเป็นการแก้ความเสื่อมของคำประพันธ์ร้อยกรองที่เริ่มมีมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 มาแล้ว

แต่ภายหลังรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา คำประพันธ์ร้อยกรองก็เสื่อมความนิยมไปอีก คำประพันธ์ร้อยกรองขนาดยาวแบบเลาเรื่อง (Narration) มีน้อยเต็มที มีแต่คำประพันธ์ร้อยกรองสั้น ๆ ที่เริ่มนิยมแต่งกันแพร่หลายมากขึ้น จนปรากฏดังที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน

2.1 คำประพันธ์ร้อยกรอง : จุดเปลี่ยนแปลงจากการเลาเรื่องขนาดยาวมาสู่บทร้อยกรองขนาดสั้น

วรรณกรรมไทยแต่โบราณมานิยมแต่งด้วยคำประพันธ์ร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว และมักจะเป็นร้อยกรองขนาดยาว มีทั้งเรื่องเลา (Narration) และบทพรรณนา (Description) ต่อมาเมื่อสื่อมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์เกิดขึ้นในไทย วรรณกรรมร้อยแก้วก็เริ่มมีบทบาทขึ้นแทนที่ในรูปของนวนิยายและเรื่องสั้น คำประพันธ์ร้อยกรองที่เคยนิยมมาแต่เดิมก็ซบเซาลง ปรากฏเป็นเพียงเครื่องนอนคตลายอารมณ์ของทั้งผู้ประพันธ์และผู้อ่าน คำประพันธ์ร้อยกรองหลังสมัยรัชกาลที่ 5 มีขนาดสั้นลงกว่าเดิม ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะความนิยมในการเลาเรื่องด้วยคำประพันธ์ร้อยแก้วทำให้คำประพันธ์ร้อยกรองกลายเป็น "พาหะของความคิดนึก" ไปเห็นได้ชัดจากโคลงกลอนของ "ครูเทพ" ซึ่งปรากฏในสื่อมวลชนตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา

ความเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมนิยมในการแต่งคำประพันธ์ร้อยกรองนี้มิได้ปรากฏในโคลงกลอนของ "ครูเทพ" เป็นครั้งแรก หากแต่มีปรากฏในงานของเทียนวรรณ ในหนังสือชุดวิภาคพจนกิจ และศิริพจนภาค ตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 (ราว พ.ศ. 2446)

มาแล้ว และงานเหล่านั้นแสดงให้เห็นความเป็น "พาหะของความคิดนึก" ของคำประพันธ์ ร้อยกรองอย่าง เค้นซักและ เป็นลักษณะ เฉพาะของคำประพันธ์ร้อยกรองที่คำประพันธ์ร้อย-
แก้วเสนอได้ไม่เท่าเทียม

จากคำประพันธ์ร้อยกรองเล่าเรื่องยาว ๆ ทำนองนิทาน นิยาย มาสู่ร้อยกรอง พาหะของความคิดนึกนี้ทำให้ลักษณะของบทร้อยกรองเปลี่ยนไปเป็นบทสั้น ๆ ประมาณ 6-12 บท แสดงความคิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเพียงเรื่องเดียว ซึ่งลักษณะนี้นักวิชาการหลายคน¹ มีความเห็นว่า มีลักษณะเหมือนกาพย์กลอนสั้น ๆ ของตะวันตกที่เรียกว่าสิริค (Lyric) อย่างมาก

สาเหตุที่บทร้อยกรองแปรสภาพจากการเล่าเรื่องยาว ๆ มาสู่การเสนอความคิดหนึ่ง ๆ ด้วยคำประพันธ์จำนวนไม่มากนัก น่าจะสรุปได้เป็นลำดับขั้นดังนี้คือ

ก. กำเนิดของสื่อมวลชนประเภทสิ่งตีพิมพ์ ทำให้คำประพันธ์ร้อยกรองเลื่อนความนิยมไป สาระสำคัญหรือเนื้อหาของวารสารสิ่งพิมพ์เสนอออกมาในรูปร้อยแก้ว มีร้อยกรองเป็นเพียงส่วนประกอบหรือเครื่องประดับเท่านั้น

ข. เมื่อคำประพันธ์ร้อยกรองเปลี่ยนสภาพไปเป็น "พาหะของความคิดนึก" แทนการเล่าเรื่องและบทพรรณนา กระจ่ความคิดหนึ่ง ๆ สำหรับเรื่องหนึ่ง ๆ ย่อมอยู่ในวงจำกัดไม่สามารถจะพรรณนาได้ยืดยาว บทร้อยกรองที่ปรากฏจึงมีขนาดสั้น ๆ ไม่ยาวนัก

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ ประทีป วาทิกทินกร, "ลักษณะของวรรณกรรมไทย", บทที่ 5, ความรู้ทั่วไปทางวรรณกรรมไทย (พระนคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2515), หน้า 444.

¹ ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, "หัวใจของวรรณคดีไทย", วรรณไวทยาการฉบับวรรณคดี (พระนคร : สมาคมสังคมนาสาตร์แห่งประเทศไทย, 2514), หน้า 63.

ค. อิทธิพลต่างประเทศ บทประพันธ์ประเภท Lyric ซึ่งเป็นภาพยักลอนสั้น ๆ แสดงความคิดเห็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ และมักจะมีลักษณะราฟิงราพัน เป็นสิ่งที่นักเรียนไทยที่มีโอกาสไปศึกษาต่อต่างประเทศเคยพบเห็น และนำมาใช้กับคำประพันธ์ร้อยกรองของไทยบ้าง ทำให้ลักษณะของคำประพันธ์ร้อยกรองของไทย เปลี่ยนรูปหรือธรรมเนียมนิยมในการเสนอเรื่องไปจากเดิม อาจกล่าวได้ว่า "บทร้อยกรองขนาดสั้น เสนอความคิดหนึ่ง ๆ นี้ เป็นอิทธิพลจากต่างประเทศ โดยพิจารณาจากผูริเริ่มประพันธ์ไม่ว่าจะเป็นเทียนวรรณ ครูเทพ หรือ น.ม.ส. ล้วนแต่เป็นผู้ที่เคยไปศึกษาหรือเดินทางไปต่างประเทศมาแล้วทั้งสิ้น"

ง. อาจจะเป็นเพราะคนไทยมีความคุ้นเคยกับเพลงพื้นบ้านและเพลงยาวของไทย ซึ่งเสนอเนื้อหาหนึ่ง ๆ ด้วยคำประพันธ์จำนวนไม่มากนัก

ข้อสรุปเหล่านี้มีทั้งที่เป็นไปได้และอาจจะเป็นไปได้ ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมมาได้โดยไม่มี การพิสูจน สิ่งสำคัญอยู่ที่ว่า ถึงแม้คำประพันธ์ร้อยกรองจะเสื่อมความนิยมไป แต่ก็มี ใตหายไปจากวงวรรณกรรมไทย หากใดแปรสภาพไปจากการเสนอเรื่องเล่าเป็นการเสนอ ความคิดแทน เนื่องจากเรื่องเล่านั้นคำประพันธ์ร้อยแก้วทำหน้าที่ในการนำเสนอได้ดีกว่า ส่วนการเสนอความคิดนั้น แมวาคำประพันธ์ร้อยแก้วจะเสนอได้เช่นเดียวกัน แต่ร้อยแก้ว ก็เสนอได้แต่เพียง "ข้อเท็จจริง" ในขณะที่ร้อยกรองเสนอได้ทั้ง "ข้อเท็จจริง" และ "อารมณ์" สิ่งนี้เองกลายเป็นทางออกของคำประพันธ์ร้อยกรอง ที่ทำให้งานร้อยกรองยืนยง อยู่ได้ และเด่นเหนือร้อยแก้วบางในบางครั้งบางคราว แทนที่จะหายไปจากวงวรรณกรรม ของไทย

2.2 คำประพันธ์ร้อยกรอง : "พาหะของความคิดนึก" ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

คำประพันธ์ร้อยกรองขนาดสั้น เสนอ "พาหะของความคิดนึก" นั้นมีอยู่ในวงวรรณกรรมไทยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในงานของผู้ประพันธ์ 2 ท่าน คือ เทียนวรรณ หรือ ต.ว.ส. วัฒนาโก และ ครูเทพ อาจจะนับได้ว่าผู้ประพันธ์ 2 ท่านนี้

เป็นผู้บุกเบิกแนวทางการประพันธ์หรือกรองที่เป็น "พาหะของความคิดนึก" รุ่นแรก และมีอิทธิพลต่อวงการร้อยกรองของไทยในสมัยต่อมาอยู่ไม่น้อย

2.2.1 เทียนวรรณ หรือ ท.ว.ส. วัฒนาโก (พ.ศ. 2385-2458) เป็นนักคิดนักเขียนและนักหนังสือพิมพ์คนสำคัญของเมืองไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งในชั้นแรกไม่มีใครยกย่องมากนัก แต่กลายเป็น "กวีของประชาชน" คนแรกของไทย¹ ในสายตาของนักเขียนกลุ่ม "ก้าวหน้า" ในปัจจุบัน งานเขียนของเทียนวรรณปรากฏในหนังสือคุณวิภาค พจนานุกรม (พ.ศ. 2446-2449) และศิริพจนภาค (พ.ศ. 2451) ซึ่งมีตัวเขาเองเป็นเจ้าของของบรรณาธิการ และนักเขียนงานเหล่านี้มีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีเนื้อหาจัดเป็นวรรณกรรมก้าวหน้า คือ "มุ่งที่จะทำทลายสภาพการทางสังคมและค่านิยมประเพณีที่เป็นเครื่องกีดขวางทางเจริญ มุ่งผดุงฐานะความเป็นอยู่ของราษฎรผู้ยากไร้"² เทียนวรรณได้กล่าวถึงงานอันเป็นผลิตผลในบั้นปลายชีวิตของเขาไว้ว่า งานเหล่านั้น "จะได้เป็นพยานอันสำคัญว่าคนในสมัยนี้ก็ได้มีความเห็นถูกต้องแก่ความจริงอยู่บ้างแล้ว"³ คือกล้าแสดงความคิดเห็นว่าสิ่งใดผิดสิ่งใดถูกต้องตามความคิดของเขา

งานของเทียนวรรณแพร่หลายภายหลังที่เขาสิ้นชีวิตแล้ว นักเขียนรุ่นหลังหลายคนวิจารณ์เทียนวรรณจากงานอันเป็นผลิตผลของเขา ซึ่งอาจจะอธิบายความหมายของคำว่า "กวีของประชาชน" ได้ดังนี้

¹ สงบ สุริยินทร์, เทียนวรรณ, บทที่ 10 : อวสาน (พระนคร : สำนักพิมพ์สุริยินทร์, 2510), หน้า 40/7. ดูความหมายประกอบจากหน้า 30-31.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช, สรณิพนธ์ของเทียนวรรณ, "ปัจฉิมลิขิต : ประชาชนผู้ถูกลืม" (พระนคร : องค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2517), หน้า 72.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า ฎ.

- "เป็นนักเขียนรุ่นแรก หรืออาจเป็นคนแรกที่ได้ใช้ปากกาแสดงทัศนะในเรื่องการปกครอง และวิจารณ์ความเป็นไปของสังคม โดยไม่มีความหวั่นเกรงต่อการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช" ¹

- "เขียนวรรณกรรมเป็นนักปฏิรูปสังคม (social reformer) อย่างแรงถึงขั้นเป็นนักปฏิวัติเคาโครงร่าง" ²

- "เขียนวรรณกรรมเป็นนักศึกษาที่แท้จริง เป็นคนเอาเรื่อง เป็นคนตั้งพูดทั้งห้าและได้แสดงความคิดเห็นเพื่อชาติประเทศอย่างลึกซึ้งแกรงกล้ายิ่งกว่าชาวไทยผู้ใด ตั้งแต่ตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา" ³

- "เขียนวรรณกรรมเป็นคนหนึ่งในจำนวนน้อยนั้นที่ขึ้นหัตถ์พาดพันกับอักษรธรรมซึ่งมีประจำทุกยุคทุกสมัย คอยปลายปากกาอันคมกริบ และความรู้ลึกซึ้งผิดชอบอันคมกล้า" ⁴

- "สำหรับเขียนวรรณชีวิตทั้งชีวิตของท่านทุ่มเทไปเพื่อวัตถุประสงค์ขอเดียว คือเมืองไทยที่เป็นไทย" ⁵

- "(เขียนวรรณ) เป็นนักเขียนที่โจมตีจุกอ้อนของสังคมไทยและรัฐบาลไทย ซึ่งหาได้ยากในเวลานั้น (รัชกาลที่ 5) เพราะเมืองไทยปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช..... เป็นนักเขียนที่รุนแรง หักหาญและก้าวร้าว แทรกคพนหลักประหารมาได้ก็

¹ นายคำรณ เมืองไต (นามปากกา), "วิจารณ์ของนายคำรณ เมืองไต", หน้า 20, สงบ สุริยินทร์ (ผู้รวบรวม), เขียนวรรณ (พระนคร : สำนักพิมพ์สุริยินทร์, 2510), หน้า 20.

² ส. ธรรมยศ, "วิจารณ์ชีวิตและงานของเขียนวรรณ", เล่มเดียวกัน; หน้า 22.

³ ส. ธรรมยศ, เรื่องเดิม, เล่มเดียวกัน, หน้า 22.

⁴⁻⁵ น้อย อินทนนท์, "เขียนวรรณนักสู้", เล่มเดียวกัน, หน้า 33.

เพราะไม่เคยตั้งตนเป็นหัวหน้ากระบวนการใด ๆ ... เป็นคนมีความคิดอิสระ และมีความกล้าหาญเด็ดขาด..... เทียนวรรณไม่ใช่คนปรีชาในแง่ที่จะแสวงหาความจริงของชีวิต แต่เขาเป็นนักปฏิรูปที่คอยชี้ทางให้สังคม" ¹

๑ ๑ ๑

คำวิจารณ์เหล่านี้ ผู้วิจารณ์ได้มาจากการศึกษาผลงานของเทียนวรรณทั้งในด้านร้อยแก้วและร้อยกรองโดยที่ไม่มีโอกาสรู้จักเทียนวรรณเป็นส่วนตัว ทว่าหนังสือที่ปรากฏในผลงานเหล่านั้นก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิตเท่านั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของเทียนวรรณนั้นมีถูกกล่าวถึงในหนังสือหลายเล่ม ที่น่าสนใจได้แก่ เรื่อง เทียนวรรณ ของสงบ สุริยมิตร และ สรณนิพนธ์ของเทียนวรรณ ของ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ² แต่ที่แน่นอนยิ่งกว่านั้นได้แก่ อีตชีวีประวัติของเทียนวรรณเอง ³ ซึ่งเขียนขึ้นเป็นคำกลอน กล่าวถึงวงศ์ตระกูล ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ของเขาอย่างละเอียด

เทียนวรรณเกิดเมื่อ พ.ศ. 2385 เป็นนักคิดนักเขียนหัวก้าวหน้าช่วยการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้เทียนวรรณเห็นความสำคัญของการศึกษามาก เขาทำงานสำคัญคือ เรียบเรียงความยุติธรรมให้แก่ผู้อื่น แต่ตนเองกลับได้รับการกลั่นแกล้งเป็นผลตอบแทน ถูกจำคุกอยู่นานถึง 17 ปี เมื่อออกจากคุก เขาผลิตวารสารเล่มหนึ่ง ชื่อตุลวิภาคพจนกิจ ทำได้ไม่นานก็ต้องเลิกกิจการ ในบั้นปลายชีวิตได้รวบรวมผลงานเก่า ๆ ที่เขียนในคุก พิมพ์ออกมาเป็นเล่ม ชื่อศิริพจนภาค และถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. 2458 รวมอายุ 73 ปี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ แถมสุข นุ่มนนท์ (ผู้เก็บความ), "เทียนวรรณ", จุดสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (มกราคม 2518), หน้า 64-65.

² อ้างแล้วในหน้า 29.

³ บางส่วนของอีตชีวีประวัติ ปรากฏอยู่ใน สรณนิพนธ์ของเทียนวรรณ.

จากคำวิจารณ์และประวัติโดยย่อที่ผู้เขียนไว้ในหนังสือต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว ทำให้เราโคทรามภูมิหลัง (background) บางประการที่จะนำไปศึกษาประกอบการวิเคราะห์คำประพันธ์ร่ายกรองของเทียนวรรณได้ เพราะประสบการณ์หรือภูมิหลังในชีวิตของนักเขียนมักจะปรากฏในงานของเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

คำประพันธ์ร่ายกรองของเทียนวรรณเป็นส่วนหนึ่งของบทประพันธ์ร่ายกรองของไทยที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ว่าเทียนวรรณเป็นนักประพันธ์คนแรกที่ใช้คำประพันธ์ร่ายกรองเป็นพาหะของความคิดนึกอย่างหนึ่ง ๆ แทนเนื้อหาแบบเรื่องเล่า (Narration) ความคิดนึกของเทียนวรรณที่ปรากฏในงานเหล่านี้จะไปมีผลต่อการปกครองของไทยหลังสมัยของเขา และมีอิทธิพลต่อการประพันธ์ร่ายกรองของไทยในสมัยต่อมา

เนื้อหาคำประพันธ์ร่ายกรองของเทียนวรรณ

จากคำประพันธ์ร่ายกรองของเทียนวรรณที่ปรากฏในหนังสือ เทียนวรรณ และ สรรนิพนธ์ของเทียนวรรณ ทำให้ผู้อ่านเห็นได้ชัดว่า เทียนวรรณได้ใช้คำประพันธ์ร่ายกรองเป็นพาหะแสดงความคิดนึกที่มีความรับผิดชอบต่องังคมอย่างสูง จักได้ว่าเป็นคำประพันธ์ร่ายกรองประเภทกาพย์ท้าวไปไกลกว่าวรรณกรรมอื่น ๆ ในสมัยเดียวกันมาก เนื้อหาของคำประพันธ์เหล่านี้แสดงความคิดเห็นของเทียนวรรณที่มีต่อประเทศชาติ และสังคมไทยขณะนั้นไว้หลายประการ ที่สำคัญได้แก่ความคิดเห็นในเรื่องความเสมอภาคของราษฎร

เทียนวรรณเสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับความเสมอภาคของราษฎรไว้หลายประเด็น ปรากฏอยู่ในมโนยในผลงานของเขา วิเคราะห์แยกออกได้เป็น 2 ประเด็น คือ

ก. เสนอให้เห็นความสำคัญของสามัญชนหรือไพร่ในสังคมขณะนั้น งานร่ายกรองแสดงความคิดเห็นเหล่านี้ปรากฏในสมัยรัชกาลที่ 5 แสดงให้เห็นว่าเทียนวรรณตระหนักถึงความสำคัญของสามัญชนเป็นอย่างดี และเสนอให้ชนชั้นปกครองในสมัยนั้นได้รับทราบและคล้อยตามด้วย หรืออาจจะเป็นเพราะเทียนวรรณมีสำนักทางการเมืองสอดคล้องกับองค์พระมหากษัตริย์ขณะนั้นก็เป็นได้ เทียนวรรณเห็นว่าไพร่ (สามัญชน) เป็นพลังสำคัญของบ้านเมือง ประเทศชาติจะดำรงอยู่โดยปราศจากชนเหล่านี้ไม่ได้ ฉะนั้น รัฐบาลควรจะตระหนักถึงความสำคัญ

ของคนเหล่านี้ และพัฒนาคนเหล่านี้ให้เป็นพลังที่เกรียงไกรด้วย รัฐจะทำได้ก็โดยการให้การศึกษาแก่สามัญชนโดยทั่วไป เพื่อให้คนเหล่านี้มีการพัฒนาทางความคิด พร้อมกันนั้นก็ควรให้ความเสมอภาคแก่คนเหล่านี้ด้วย ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการในรัชสมัยของพระองค์แล้วเช่นเดียวกัน

- ถ้าถ้อยศกคี่จะหนีเรือน
ไม่จำเป็นก็จะไปอยู่ในป่า,
ซุกซุกทุกซอกซอกสิ่งใดมา,
มีเสนาไม่มีไพร่กันนับจน,
ฉันฟังคำจาเรื่องไซจีน,
ท่านตงฉินกล่าวไว้ในนุสนธิ,
ว่ากษัตริย์ชัศติยาทั่วสากล,
คิดเห็นคนเหมือนคังแควแลแหวตา,
เพราะฝูงชนพลไพร่สุขใจแล้ว,
เหมือนมีแควประดับกายอยู่ชายขวา,
ถาวรราษฎรอรอนกรกายฝ่ายวิญญาน,
ไม่มีฉาสุกในพระทัยเลย ¹

- อยู่ชั่วคืนสินชอฮาร์เศร่า,
เจ้านายเราศิวไลชพระทัยกลา,
ให้เลิกล้างยางร้ายหมายวิชา, ²
ปรุงปัญญาอย่างสูงทั่วฝูงชน,

¹ สงบ สุริยินทร์, เทียนวรรณ, หน้า 19/6.

² ตัวสะกดการันต์ คงตามต้นฉบับเดิม.

การชมชั้พลั้ขั้มเ้ห้งเ้พลงเ้แตกอณ,

 ไ้เ้เล็กถอณนำเ้พระทั้ยไ้จุกุศล,

 เล็กบอณเบ้ยเ้เม็ยคนเ้เด็ยเว้จ็ยวทุกคน,

 พวกยักจณพนทาศเ้เร็ยกชาศิไ้ไทย,

 การชื้อชายกายมณษเ้ยเป็นทยุคหาม,

 ไ้เ้เป็นตามบ้านเ้เมืองที่เ้เร็องไ้ส,

 ถาไฟร็มีมาเว้ลกาไ้,

 เ้เราพวกไฟร็รับอสาเ้ฝาศูสิ ¹

- ไ้ไทยก็หวั้งตั้งหน้าอสาหัจก,

 แตะของชั้คก่าล้งอณหยอณกวาเ้เขา,

 ควยไฟร็พลจณวิชานาชางเ้มา,

 ส่วนนายเ้จาหรงรุศ็กร็บทร็กร็ครอง ²

ตัวอย่างเหล่านี้แสดงให้เห็นสำนักของเทียนวรรณในเรื่องความเสมอภาคอย่าง
 เด่นชัด เทียนวรรณแสดงตัวเป็นสามัญชนคนหนึ่ง เสนอให้ผู้อ่านซึ่งส่วนมากเป็นข้าราชการ
 และเจ้านายเชื้อพระวงศ์ เห็นความสำคัญของสามัญชนโดยส่วนรวม และให้โอกาสคนเหล่านี้นั้น
 ในการศึกษาและรับใช้ประเทศชาติเช่นเดียวกับพวกเจ้านาย นับได้ว่าเทียนวรรณเป็น
 นักคิดนักเขียนสามัญชนคนแรกที่กล้าหาญเสนอความคิดแก่ชนชั้นปกครองของประเทศ ซึ่ง
 ประกอบด้วยเจ้านายเชื้อพระวงศ์ผู้มีอำนาสิทธิ ความคิดเหล่านี้จัดได้ว่าเป็นพื้นฐานของ
 ความคิดแบบประชาธิปไตยนั่นเอง และรัชกาลที่ 5 ก็ทรงเป็นนักประชาธิปไตยพระองค์หนึ่ง

¹ สงบ สุริยินทร์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 16/11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 32/4.

ที่เปิดโอกาสให้เทียนวรรณได้แสดงความคิดเห็นเหล่านั้น สิ่งนี้เป็นเครื่องพิสูจน์ให้เราเห็นว่าประชาธิปไตยทางความคิดได้เกิดขึ้นแล้วในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มิใช่เพียงจะเกิดขึ้นหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ข. เสนอความคิดเรื่องความเสมอภาคของราษฎรชายและหญิง เทียนวรรณชี้ให้เห็นฐานะของสตรีไทยในสมัยนั้นที่เป็นเพียงสมบัติของชาย อำนาจสิทธิ์ขาดในครอบครัวขึ้นอยู่กับชายเพียงคนเดียว ชายผู้สามีจะมีภรรยากี่คนก็ได้ ภรรยาเป็นเพียงนางบำเรอ มีชีวิตชีวิตของสามี เทียนวรรณเห็นว่าสภาพเช่นนี้ควรได้รับการปรับปรุง โดยการยกฐานะของสตรีให้เป็นคู่ชีวิตเพียงคนเดียวของชาย และให้โอกาสในการศึกษาอบรมให้คู่ควรกับชาย นับว่าเทียนวรรณกล้าหาญมากที่แสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ เนื่องจากสังคมไทยสมัยนั้นถือระบบการมีภรรยาหลายคน ครอบครัวไปตั้งแต่สามีจนจนถึงเจ้าแผ่นดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระสนมมากมายนับจำนวนไม่ถ้วน

- ถ้ามีเมียเสียคนเดียวได้ก็ยกอ้อย,
คงมีกันอยลงหนักหนาปัญญาฉัน,

...

มีเมียมากรกรากเงาเคาช่างชั่ว,
กูแทบหัวซุนนางเป็นอย่างหนา ¹

...

- วรรณขอแถมแม่หญิงอย่างนี้เสีย
อุส่าห์เจียหุงทานสั่งเสิม,
ใหรอบบุชชนปรุงปรนเต็ม,
อย่าอีกเต็มเห็นผิดคิคุบูรณ,

...

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6/16.

วิทยาสาระพักพิงหักไป,
 ควบรัฐโคตองใหญ่อยุตน,
 ช่วยบรรษอดหนุนกะตุนกะเตื่อง,
 ใหญ่เรื่องคูชีวิตกิจไกลศ 1

...

นี่ไควา เทียนวรรณ เป็นนักคิดนักเขียนคนแรกที่ยอมรับเห็นความสำคัญของผู้หญิง และพยายามยกระดับผู้หญิงจากสังคมไทยแต่โบราณให้เท่าเทียมกับชาย เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในสังคมขึ้น การยกระดับนั้นเทียนวรรณเสนอทั้งการเปลี่ยนแปลง การที่ผู้ชายคนหนึ่งสามารถมีภรรยาหลายคน (Polygamy) มาเป็นระบบัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสมัยหลัง และเสนอให้รัฐบาลเปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีสิทธิในการศึกษาได้เท่าเทียมกับชาย เพื่อเปลี่ยนฐานะจากนางบำเรอมาเป็นคู่ชีวิตของชายและแม่ที่คิของลูก น่าจะสันนิษฐานได้ว่า เทียนวรรณได้ความคิดเหล่านี้มาจากการเดินทางไปต่างประเทศ ได้คลุกคลีกับชาวยุโรป จึงได้นำเอาลักษณะสังคมของตะวันตกมาเปลี่ยนค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทย ความคิดนี้ได้มีนักคิดนักเขียนในสมัยต่อมานำไปกล่าวถึงอยู่มาก 2 เทียนวรรณจึงน่าจะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกการยกระดับฐานะของสตรีไทย และเป็นผู้มีความคิดกว้างไกลล้ำสมัยทีเดียว

รูปแบบคำประพันธ์ร้อยกรองของเทียนวรรณ

จากผลงานร้อยกรองของเทียนวรรณที่ปรากฏในหนังสือ เทียนวรรณ และสรรพนิพนธ์ของเทียนวรรณ อยู่ในลักษณะของคำประพันธ์ประเภทกลอนสุภาพเป็นส่วนใหญ่ ที่สำคัญได้แก่

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 30/14.

2 เช่น นายผี, ทีปกร.

บทกลอนที่ชื่อ "น้ำกระสายแซก" อันเป็นกลอนชุดใหญ่ของเขา และ "แมกคาซินค่ากลอน" ที่เขาเขียนขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จากการศึกษา คำประพันธ์เหล่านี้ ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เทียนวรรณคดีประพันธ์กลอนสุภาพมากกว่า คำประพันธ์ชนิดอื่น มีโคลงสี่สุภาพปรากฏอยู่ไม่มากนัก และไม่ปรากฏลักษณะคำประพันธ์ ประเภทฉันทหรือกาพย์อยู่เลย

ลักษณะคำประพันธ์ประเภทกลอนของเทียนวรรณ ต่างจากคำประพันธ์ของกวีหรือนักเขียนรุ่นก่อน ๆ ตรงที่มีลักษณะเป็น "พาหะของความคิดนึก" เทียนวรรณมุ่งเสนอความคิดในเรื่องหนึ่ง ๆ ในคำประพันธ์บทหนึ่ง ๆ โดยมีได้ให้ความสนใจกับความไพเราะสละสลวยเท่าใดนัก ฉะนั้นกลอนของเทียนวรรณจึงสื่อความหมายได้รวดเร็วเข้าใจง่ายและกระทัดรัด ประกอบทั้งฝีมือในการประพันธ์กลอนของเทียนวรรณก็อยู่ในชั้นเชี่ยวชาญไม่น้อย จึงมีผู้กล่าวชมไว้ว่า "ในทางกาพย์กลอนเทียนวรรณนับว่ามีความสันต์ดีในกลอนสุภาพ แต่เป็นกลอนแสดงความคิดเห็นหรือกลอนเทศนา ถ้าเราชมกลอนของโป๊ป (Pope) ในเรื่อง Essay on Man โคลงกลอนของเทียนวรรณก็ควรได้รับคำชมเชยในทำนองเดียวกัน คือทางความคิดและคารม"¹

ภาษาที่ใช้ในคำประพันธ์ของเทียนวรรณ มีลักษณะเป็นภาษาสามัญธรรมดา มีศัพท์โบราณหรือราชาศัพท์อยู่น้อยที่สุด หรือจะเรียกว่าเกือบจะไม่มีเลยก็ว่าได้ คำทุกคำเป็นคำพื้น ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันของสามัญชน ศัพท์ที่อาจจะพบบ้างในบทกลอนของเขาได้แก่ ศัพท์ภาษาอังกฤษ ซึ่งเขาใช้ทับศัพท์เนื่องจากยังหาคำที่เหมาะสมในภาษาไทยไม่ได้ เช่น ปาลีเมนต์, ฟรี, สิวิลไรซ์, โปลิซึ ฯลฯ

¹ เทียนวรรณ, หน้า 40/5 (กล่าวอ้างจากปริทัศน์วรรณคดีไทย เล่ม 2 ของ เปลื้อง ณ นคร).

เรื่องภาษานี้เองที่มีส่วนช่วยให้กลอนของเทียนวรรณอ่านง่าย เข้าใจง่ายเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการสื่อความคิด ตามจุดมุ่งหมายของกลอนของเขา และอาจจะเป็นควัญจุดมุ่งหมายนี้เอง จึงทำให้กลอนของเขาไม่เล่นคำในลักษณะพรรณนาโวหารเท่าใดนัก แม้จะมีลักษณะการเล่นคำปรากฏอยู่บ้าง นั่นก็มิได้เป็นลักษณะเด่นของบทกลอนดังกล่าวของเทียนวรรณเท่าเนื้อหาของเขา

2.2.2 "ครูเทพ" (พ.ศ. 2419-2486)

ครูเทพ เป็นนามปากกาหนึ่งของมหาเสวกเอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ท่านมักจะใช้นามปากกานี้ในการเขียนร้อยกรองส่วนใหญ่ ซึ่งมีปรากฏตั้งแต่ พ.ศ. 2456 จนถึง พ.ศ. 2485 นามปากกานี้เหมาะสมกับตัวท่านและงานเขียนของท่านเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเป็น "ครู" ที่ปรากฏในงานเขียนทั่วไป

ครูเทพ เริ่มเขียนโคลงกลอนปรากฏเป็นหลักฐานเมื่อ พ.ศ. 2456 อายุได้ 37 ปี เป็นระยะเดียวกับที่เทียนวรรณยังมีชีวิตอยู่¹ งานเขียนของครูเทพจึงมีช่วงหนึ่งที่ร่วมสมัยกับงานของเทียนวรรณ ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ครูเทพควรมีโอกาสได้อ่านงานของเทียนวรรณมาบ้าง และงานเหล่านั้นก็น่าจะมีอิทธิพลต่อเนื้อหา และรูปแบบของโคลงกลอนของครูเทพบ้าง โดยเฉพาะในด้านการใช้บทร้อยกรองบทหนึ่ง ๆ เป็น "พาหะของความคิดนึก" อย่างหนึ่ง ๆ

โคลงกลอนของครูเทพที่ปรากฏแพร่หลายมีอยู่ 147 บท รวบรวมอยู่ในหนังสือ โคลงกลอนของครูเทพ 3 เล่มจบ² นอกจากนั้นก็มีการจัดกระจายอยู่ในประเพณีมารค และวารสารอื่น ๆ แต่ก็มีโคลงกลอนที่เด่นชัด บทร้อยกรองที่รวบรวมอยู่ในหนังสือดังกล่าว

¹ เทียนวรรณถึงแก่กรรม พ.ศ. 2458.

² โคลงกลอนของครูเทพ, 3 เล่ม, พิมพ์ครั้งที่ 1 (พระนคร : ครูสภา,

มีทั้งผลงานที่เกิดขึ้นก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ผลงานจำนวนมากกว่าครึ่งหนึ่งเกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้ง ๆ ที่ระยะเวลาสั้นกว่าช่วงแรกมาก ในช่วง พ.ศ. 2456 ถึง พ.ศ. 2475 นั้น เป็นระยะเวลาจนถึง 19 ปี แต่ปรากฏว่าครูเทพผลิตผลงานได้เพียง 56 บทเท่านั้น ส่วนช่วง พ.ศ. 2476-2485 กลับมีงานปรากฏอยู่ถึง 82 บท¹ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในช่วงแรกท่านมีภาระหน้าที่ต้องรับผิดชอบมาก เนื่องจากเป็นข้าราชการชั้นสูง ส่วนในระยะหลังท่านอาจมีเวลาว่างมากกว่าและมีอิสระที่จะเขียนงานได้มากกว่าก็เป็นได้

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะขอกล่าวเฉพาะงานร้อยกรองก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อย่างคร่าว ๆ และจะวิเคราะห์รูปแบบ เนื้อหา และความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบและเนื้อหานั้น ๆ พร้อมทั้งวิวัฒนาการทางความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อน และหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ในบทต่อไป

โคลงกลอนของครูเทพก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

โคลงกลอนของครูเทพมีความสัมพันธ์กับบทร้อยกรองของเทียนวรรณอย่างมาก ทั้งระยะเวลาที่ผลิต และลักษณะของงาน ในแง่ของระยะเวลาผลิตจะเห็นว่าโคลงกลอนของครูเทพเกิดขึ้นภายหลังจากงานของเทียนวรรณไม่นานนัก และขณะที่เทียนวรรณออกหนังสือคุณวิภาคพจนกิจ (พ.ศ. 2446-2449) และศิริพจนภาค (พ.ศ. 2451) ครูเทพก็ร่วมกับเพื่อนฝูงออกหนังสือมาหลายเล่มเช่นกัน ได้แก่ สปีคาหะการ (หลัง พ.ศ. 2432) วิทยาคารย (ระหว่าง พ.ศ. 2435-2437) ลักวิทยา (พ.ศ. 2448) และทวีปัญญา (หลัง พ.ศ. 2448) แม้จะต่างกันที่ว่าเทียนวรรณมีผลงานทั้งคำร้อยแก้วและร้อยกรองปรากฏอยู่ในหนังสือเหล่านั้น

¹ จากโคลงกลอน จำนวน 147 บท เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 2475 56 บท หลัง พ.ศ. 2475 82 บท อีก 9 บท ไม่ปรากฏที่แน่ชัด

ขณะที่ครูเทพเพิ่งจะเริ่มเพ็ชร์บ้านร้อยแก้ว แต่ลักษณะการทำงานและความสนใจต่อวงการประพันธ์ของทั้ง 2 ท่าน ก็สอดคล้องกันโดยบังเอิญ

ในแง่ของลักษณะของงานเขียน เทียนวรรณเป็นนักประพันธ์คนแรกที่เราเริ่มใช้บทร้อยกรองเป็น "พาหะของความคิดนึก" หนึ่ง ๆ ครูเทพเป็นผู้สานต่องานลักษณะนี้ในวงการประพันธ์ร้อยกรองของไทย และแสดงแนวการเขียนที่รักกุ่มในเนื้อหาแต่ละเรื่องให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

ในจำนวนโคลงกลอน 56 บท ของครูเทพนั้น ถ้าจะวิเคราะห์ตามระยะเวลาและลักษณะของงานก็อาจจะแบ่งได้เป็น 2 ระยะ คือ

ระยะแรก ตั้งแต่ พ.ศ. 2456-2469 เป็นช่วงที่ครูเทพรับราชการอยู่ในกระทรวงธรรมการ ในช่วงนี้ครูเทพผลิตผลงานได้ไม่มากนักและขาดตอนเป็นช่วง ๆ ช่วงที่ขาดหายไปนานที่สุดได้แก่ระหว่าง พ.ศ. 2461 ถึง 2465 อันเป็นช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 และเป็นช่วงที่ท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ งานราชการอันหนักอย่างนี้ยิ่งผลให้งานประพันธ์ของท่านต้องขาดหายไป และแม้จะมีปรากฏหลังจากนั้นก็ยังมีลักษณะไม่เด่นนัก และขาดช่วงอีกเช่นกัน จนกระทั่งท่านได้ลาออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการในปี พ.ศ. 2469 หลังจากนั้นผลงานของท่านจึงมีปรากฏอีกระยะหนึ่ง และเสนอแนวความคิดที่น่าสนใจไว้มิใช่น้อย

เนื่องจากระยะแรกนี้ เป็นระยะที่ท่านรับราชการในตำแหน่งที่สำคัญของประเทศ ผลงานที่ปรากฏจึงมีเนื้อหาสนับสนุนนโยบายการปกครองและอุปการะประเทศขณะนั้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น บทที่ว่าด้วย "ราชลัญจิก - คอนแจคีย์" (2456) "ลอมรวัว - เรือไรสร้างเรือรบพระร่วง" (2457) "นายพลเอกพิเศษแห่งกองทัพอังกฤษ" (รัชกาลที่ 6) (2458) และ "สงครามโลกศตวรรษที่ 25" (2460) ¹

¹ โคลงกลอนเหล่านี้ ปรากฏอยู่ใน โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1.

เนื้อหาในโคลงกลอนดังกล่าวสรุปได้ดังนี้คือ ครูเทพสวดคำพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า เป็นมัจจุเทศก์ของชาติ นำชาติไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง สนับสนุนนโยบายการลอมรั้วทางทะเลของพระองค์ท่าน โดยเรียบกรองให้ประชาชนบริจาดทรัพย์สร้างเรือรบอีกทั้งยกย่องการตัดสินพระทัยของพระองค์ท่านในการเข้าฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1

ตัวอย่างเนื้อหาดังกล่าว ได้แก่

กรุงสยามงามพักตร์เพียง	เพ็ญยศ
บุรพประเทศไทยเป็น	เยี่ยงไฉ
เกากอนนอนปรากฏ	กิตติศัพท์ ฉะนั้นเลย
โรราชอาจฉะนี้ไฉ	คิงดา
เรามีวีรราชแล้ว	วังวัช
ชจะพาเรากระพือ	เพิกหลา
สรรพลึงอุปสรรค	กษัตริย์
สยามเกียรติจักฟุ้งฟ้า	เพื่องหน ¹

นอกจากนี้ ครูเทพในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบต่อการศึกษารวมของเยาวชนไทยได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของเยาวชนไทยอันสืบเนื่องมาจากการรับอารยธรรมตะวันตก ท่านจึงได้กล่าวเตือนและสั่งสอนไว้ในผลงานหลายบท เช่น "ชิงสุกก่อนหาม"¹ (2456) "ฉันทันเป็นหญิงหรือชาย" (2456) "ฉันทันเป็นชายหรือหญิง" (2457) และ "นรี - นรปุราภ"¹ (2457)

¹ โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1, "นายพลเอกพิเศษแห่งกองทัพอังกฤษ", หน้า 44.

ตัวอย่าง

การสูบบุหรี่นี่มันจะหัด	และฉันทักก็คมขำ
เสื้อผืนจะพาดกรประจำ	รพิจากก็พาไป
ไม่เท่าบเทาธุระจะถือ	กรกรวัดและแกวงไกว
แวนตามิตาเทศนไกล	นิลแวนอำรุงตา
...	...
...	...
เหล่านี่และเหลาดรณหัน	หิริโหดหทัยเหิม
เร่งแสและสอวยเผกิม	กตเค็ก ฅ คลองสาน ¹

อีกทั้งชี้ให้เห็นความสำคัญของการศึกษาระดับอุดมศึกษา ในบท "พร" แสดงวิธีการศึกษาระดับนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติมากที่สุด

แรกเรียนก็เค็กลวน	นักเรียน
แล้วแต่ครูหันเหียน	หัดให้
ลูชันนิตเจียน	เป็นโสด
ตนช่วยตนเองไค	คังนี้ธรรมเนียน ²

รูปแบบของโคลงกลอนในระยะแรกนี้ ใช้ฉันทลักษณ์หลายชนิดตั้งแต่ฉันท ร่าย โคลง และกลอน สีสากการเสนอเรื่องตรงไปตรงมาไม่มีการแฝงนัย หรือใช้สัญลักษณ์ (ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของครูเทพในสมัยหลัง)

¹ โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2, "ชิงสุกกอนห้าม", หน้า 77-78.

² โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 2, "พร", หน้า 98.

ระยะที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2470-2475 เป็นช่วงที่ครูเทพลาออกจากตำแหน่ง
เสนาบดี กระทรวงธรรมการ เนื่องจากความขัดแย้ง เรื่องการขยายการศึกษาส่วนท้องถิ่น
และงบประมาณแผ่นดิน ครูเทพจึงมีอิสระและมีเวลาเขียนโคลงกลอนได้มากขึ้น และมี
เนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์ได้กว้างกว่าเดิม

ในคานนี้เนื้อหาที่ โคลงกลอนของครูเทพในระยะที่ 2 นี้ สรุปเนื้อหาได้
4 ประการ คือ

- (1) วิจารณ์ "การรุกราน" ของชาวจีน อันมีผลต่อการขยายตัวของประชากร
ไทยและต่อเศรษฐกิจของชาติ
- (2) ตระหนักถึงผลของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกที่มีต่อสังคมไทย ทั้งในด้าน
ชีวิตความเป็นอยู่และสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม
- (3) เริ่มมองความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำกับผู้นตาม ในการปกครองของไทย
- (4) แสดงความผูกพันกับพุทธศาสนาไว้มาก ในเรื่องการปฏิเสธความเชื่อทาง
โหราศาสตร์และยึดมั่นในเรื่องของกรรมคือการกระทำ

รูปแบบโคลงกลอนของครูเทพในระยะ พ.ศ. 2470-2475 นั้นแบกวิเคราะห์ได้
ใน 2 คานด้วยกัน คือ ฉันทลักษณ์และทางด้านองการเขียน

ฉันทลักษณ์ของโคลงกลอนของครูเทพในระยะ พ.ศ. 2470-2475 นี้ ยังคงมีรูป
แบบคำประพันธ์หลายชนิดปะปนกัน มักจะมีโคลง ฉันท เป็นหลัก มีกลอนประกอบบ้าง แต่
ฉันทลักษณ์แบบใหม่ที่นาสนใจที่ครูเทพนำมาใช้ในโคลงกลอนระยะนี้เป็นครั้งแรก ก็คือรูป-
แบบเพลงพื้นบ้านของไทย ครูเทพได้นำเอาผลงานของชาวบ้านหรือสามัญชนที่ไช้ขับร้อง
สืบทอดกันมาช้านาน มาประยุกต์ไช้เป็นรูปแบบคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของไทยโดยเหมาะสม

แต่ครูเทพมิไช้กวีคนแรกที่นำรูปแบบเพลงพื้นบ้านมาใช้ในการประพันธ์ของไทย
ก่อนหน้านั้น รูปแบบเพลงพื้นบ้านเคยมีปรากฏอยู่ในบทละครเรื่องเงาะป่า ซึ่งเป็นพระราช-
นิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (2449) พระองค์ท่านต้องการให้ละคร

เรื่องนั้นเป็นเรื่องของชาวป่า จึงทรงนำเพลงพื้นบ้านเข้าไปประกอบบางบทเพื่อให้ลักษณะของหนังสือเล่มนั้นต่างจากงานพระราชนิพนธ์เล่มอื่น ๆ

ครูเทพ เป็นกวีคนที่สองที่สืบทอดการใช้รูปแบบเพลงพื้นบ้านในการประพันธ์ของไทย แต่มีลักษณะเด่นเฉพาะที่ว่าเป็นกวีคนแรกที่น่าเอาลักษณะคำประพันธ์ของชาวบ้านมาเสนอความคิดเห็นแบบชาวบ้าน เพื่อประโยชน์ของชาวบ้านโดยแท้จริง สรุปราย ๆ ก็คือ ครูเทพเป็นกวีคนแรกที่น่าเอาลักษณะเพลงพื้นบ้านมาใช้ในการเสนอเนื้อหา "ศิลปะเพื่อชีวิต"¹

ในช่วง พ.ศ. 2470-2475 นี้ ครูเทพเขียนโคลงกลอนด้วยฉันทลักษณ์เพลงพื้นบ้านไว้ 4 บท แต่ละบทเป็น "พาหะของความคิดนึก" หนึ่ง ๆ แต่มุ่งประเด็นใหญ่ตรงกันคือ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสามัญชนผู้เป็นเจ้าของเพลงพื้นบ้านเหล่านั้น เรื่องทั้ง 4 นี้ได้แก่ "ความมีจนของประเทศ" (2472), "ประชาสามัญของเรา" (2472), "เกร็ดเรื่องภาษี" (2472) และ "เป็นตัวเรากี่กว่า" (2473) รูปแบบเพลงพื้นบ้านที่ครูเทพนำมาใช้ในโคลงกลอนเหล่านี้มีลักษณะของเพลงฉ่อยฉายเป็นหลัก แต่ครูเทพประยุกต์และเรียกชื่อใหม่เป็นสำนวนกกระทุง สำเนาฉ่อยฉาย และสำเนาพวงมาลัย โดยผสมกลมกลืนกับเพลงพวงมาลัยและเพลงกล่อมเด็ก เรื่องกกระทุง

ลักษณะของเพลงฉ่อยฉาย อันเป็นเพลงพื้นบ้านหลักที่ครูเทพนิยมใช้มีลักษณะสัมผัสและการแบ่งวรรคดังนี้

¹ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือ, 2504), หน้า 134 อธิบายคำว่า "ศิลปะเพื่อชีวิต" ไว้ว่า

"คำว่า ศิลปะเพื่อชีวิต เป็นคำใหม่ ความหมายเท่าที่จะประมวลได้ก็คือ ศิลปะควรจะมีวัตถุประสงค์ที่จะขบปัญหาสังคมในปัจจุบันเผชิญอยู่ และสนับสนุนความสุขความเจริญของมนุษย์ในสังคม ทั้งในด้านส่งเสริมสภาพความเป็นอยู่และขจัดอุปสรรคและความอยุติธรรมต่าง ๆ".

๑ นายเอ $\xrightarrow{\text{เจ้าไปไหนหนอย}}$ ก ลอยชาย
 $\xrightarrow{\text{เยี่ยงอย่างข้างกราย}}$ ลอยชายไปในสวน
 $\xrightarrow{\text{ยื่นเล็บเก็บคอกกฤษ์ล้าบ}}$ คอกแกวอังกาบคอกลำควน เอ ¹

ลักษณะบังคับของรูปแบบคำประพันธ์ชนิดนี้ คือ 1 บท มี 3 คำกลอน คำกลอนหนึ่ง มี 2 วรรค คำกลอนแรกของบทมีวรรคนำเพิ่มอีก 1 วรรค แต่ละวรรคมีคำไม่จำกัด ลงท้ายบทด้วยคำว่าเอ การส่งสัมผัสระหว่างวรรคทุกวรรคและระหว่างคำกลอนทุกคำกลอนตามแผนข้างตน

ในบท "ความมีเงินของประเทศ" ครูเทพเรียกแบบการประพันธ์ "สำนวนกกระทุง" พร้อมทั้งอธิบายไว้ควยว่า "สำนวนกกระทุง วรรคหนึ่งกำหนด 4 พยางค์เป็นปกติ แต่รับลงได้เป็น 2 หรือยืคออกไปได้อย่างมากเพียง 8 ถ้านอยคำก็ร้องทอดจังหวะให้ห่าง ถ้ามากคำก็ขยับจังหวะให้ถี่เข้า..." ²

๑ อาจารย์ธรรมเอ

ใหม่เกาเซ่าง่า $\xrightarrow{\text{มันเลนเอาล้าบามาก}}$
 อย่างใหม่ใช้เงินตะพึด $\xrightarrow{\text{เพื่อปฏิบัติความอยาก}}$
 เราไม่เคยทำก็ล้าบ่าก $\xrightarrow{\text{มันให้กระคากใจเอ}}$

(ลูกคู่) เจานกกระทุงเอ

ทำตุดตุงตุง $\xrightarrow{\text{นกระทุงว่าจะไซ}}$
 สานพอมใหญ่ใหญ่ $\xrightarrow{\text{ไวใส่ไซเจานกกระทุง}}$ ³

¹ วัชรชัยไทย เรื่องการเล่านพื้นเมือง (พระนคร : สำนักนายกรัถมนตรี, 2485), หน้า 51.

²⁻³ โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1, "ความมีเงินของประเทศ", หน้า 107.

จะเห็นได้ว่าครูเทพนำเพลงนุญฉายมาประยุกต์เป็นสำนวนกระทู้โดยนำเพลงกล่อมเด็กเรื่องนกกกระทูมาประกอบเป็นสร้อยบท ลักษณะโดยทั่วไปของสำนวนกระทู้นี้คล้ายคลึงเพลงนุญฉายของเดิมมาก ต่างไปที่สัมผัสบางแห่งและการเสริมสร้อยบทเท่านั้น

ในบท "ประชาสามัญของเรา" (2472) ครูเทพใช้ "ลำนำน่วงมาลัย" - ทำนองสำนวนนกกกระทู" มีลักษณะดังนี้คือ

เจ้าพวงบุปผาเอ๋ย

ในน้ำมีปลา

ในนามีข้าว

ผักหญ้าหาง่าย

จะเอาอะไรอีกเล่า

กินแค่นของเจ้า

ช่างวิเศษจริงเอ๋ย

(ลูกคู่)

พ้อพวงมาลัย

จึงลวนลอยไปลอยมา

งานหนักน้งานนา

พ้อสิ้นหน้าก็เกรอเอ๋ย ¹

ลำนำน่วงมาลัยของครูเทพนั้น ก็ได้แก่เพลงนุญฉายประยุกต์ต่อท้ายด้วยเพลงพวงมาลัยซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านอีกชนิดหนึ่ง ลักษณะสัมผัสเช่นเดียวกับสำนวนนกกกระทูทุกประการ

ในบท "เกร็ดเรื่องภาณี" ครูเทพใช้ "ลำนำนุญฉาย" เป็นรูปแบบ ซึ่งแท้ที่จริงก็คือเพลงนุญฉายเดิมนั่นเอง เพียงแต่ครูเทพนำของเดิมซึ่งมี 3 คำกลอนเป็น 1 บท มาขยายเป็น 5 คำกลอนต่อ 1 บท

นุญฉายเอ๋ย

เจ้าไปไหนหน้อย

กลอยชาย

เยื้องย่าง

ช่างกราย

ลอยชาย

ไปในสวน

ยื่นเล็บ

เก็บดอกกุหลาบ

คอกแกวอังกาบ

คอกลำควนเอ๋ย

¹ เดิมเดียวกัน, "ประชาสามัญของเรา", หน้า 204.

และครูเทพยังได้พัฒนาต่อไป โดยเพิ่มคำกลอนในบางบทเป็น 7 หรือ 9 คำกลอน

ไคควาย

นุญนายเอย

นายห้างเป็นสุข	สนุกสบาย
หาไคเทาไร	เก็บไว้ง่ายง่าย
ไมต้องจับจ่าย	ไทเกษานเมือง
เมื่ออยู่เมืองนอก	ออกคามา
แบกหนักเต็มที	มีแต่หมคเปลือง
มาอยู่เมืองไทย	หาไม้ฝัดเคือง
เกือบไม่รูเรื่อง	เสียภาษีเลยเอย ¹

จะเห็นไควว่า จากตัวอย่างข้างต้นนี้ครูเทพแสดงความสามารถให้ปรากฏ 2 ประการด้วยกันคือ ความสามารถในการนำเอารูปแบบเพลงพื้นบ้านที่ร้องกันในหมู่สามัญชนมาใช้เป็นรูปแบบคำประพันธ์ร้อยกรองใดรูปแบบหนึ่ง และประการต่อไปคือ สามารถประยุกต์รูปแบบเพลงพื้นบ้านเดิมนั้นให้มีลีลาต่างกันไปหลายชนิด เป็นประโยชน์ต่อวงการประพันธ์ร้อยกรองของไทยในการช่วยคิดหารูปแบบใหม่ ๆ ทางการประพันธ์ร้อยกรองมาแทนรูปแบบเก่า ๆ ที่ใช้กันมาแต่โบราณกาล

ในคำนารูปแบบคำประพันธ์ของครูเทพที่เสนอออกมาในลักษณะเพลงพื้นบ้านนั้น นับว่ามีส่วนช่วยให้งานของครูเทพเด่นชัดอีกมาก ในกรณีที่สร้างความสัมพันธ์กับผู้อ่านที่เป็นชาวบ้านได้มากขึ้น และสอดคล้องความคิดทางการเมืองให้ชาวบ้านเหล่านั้นรับรู้ อีกทั้งช่วยพัฒนารูปแบบการประพันธ์ของไทยให้กว้างขวาง และมีอิสระจากกฎเกณฑ์ของฉันทลักษณ์ที่เข้มงวดเดิมเป็นประโยชน์ต่อวิถีภายหลังสมัยของครูเทพมากที่สุด

¹ โคลงกลอนของครูเทพ เล่ม 1, "เกร็ดเรื่องภาษี", หน้า 237.

คำประพันธ์ร้อยกรองก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ทั้งของ
เทียนวรรณ และครูเทพเสนอให้เห็นพัฒนาการของคำประพันธ์ร้อยกรองจากการเล่าเรื่อง
แต่เดิมมาเป็นบทร้อยกรอง "พาหะของความคึกคัก" อันมีผลสืบเนื่องทำให้คำประพันธ์ร้อย-
กรองลักษณะนี้เป็นที่นิยมในวงวรรณกรรมไทย ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
พ.ศ. 2475 เรื่อยมา ซึ่งผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ในบทต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย